

Останній володар
Ярослава Дегтяренко

Королівство Руське, 1340 рік. Юна красуня Ксенія воліла б віддати вроду, аби натомість віднайти щастя в коханні. На королівському бенкеті вона причаровує самого короля Юрія Тройденовича. Хтивість засліплює очі чоловікові, і він намагається хитрощами заволодіти вродливицею. Королева Офка довго мирилася з походеньками чоловіка. Проте ця витівка може дорого коштувати всій державі, тому жінка вирішує позбутися Ксенії. Напівживу дівчину полишають у лісі. Її знаходить відлюдник Дмитро й рятує від загибелі. Та чи не обернеться вчорашній рятівник на найзапеклішого ворога, коли дізнається, що перед ним – одна з роду ненависного йому Івана Яцьковича?

Ярослава Дегтяренко

Останній володар

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

© Дегтяренко А. В., 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2021

Розділ I

Над Дунаєм

Отак і панували три пишні королі,
Мужні, одважні, в потузі немалі.
Їм голдували левні, рицарські сини,
У службі ревні й певні, в боях не боюни.

Піснь про Нібелунгів

Червень 1338 року, Вишеград, Угорське королівство

З верхівки пагорба Сібрік відкривався божественний краєвид: зеленуватий, мов смарагд, Дунай, затиснутий між пагорбів та пишних лісів, примхливо вигинався, утворюючи закрут, в якому затишно розташувався Вишеград; а самі пагорби, оповиті ледь помітною синявою, бігли в далечину, наче прагнули вхопити небокрай, яскраво-синій від літньої спеки. У такому

місці мимоволі мрієш про крила, щоб злетіти у небесну безодню та з висоти оглянути ці пагорби, пишні ліси й прекрасний Дунай.

Втім, його величність Казимир, милістю Божою король Польщі, останній з нащадків легендарного князя П'яста, кривився, дивлячись на цю неземну красу, наче вона викликала таку огиду, що нестримно хотілося плюнути на неї з висоти Сіبریку. У свої двадцять вісім років Казимир був з себе показний – високий, ладний, з правильними благородними рисами обличчя, пухкими губами (ознакою як добродушності, так і хтивості), які прикривали темно-русяві вуса, з охайно підстриженою борідкою. Але варто було зазирнути королю в очі, як одразу ставало зрозуміло – перед тобою лихий інтриган.

Казимир не вперше гостював у Вишеграді, столиці Угорського королівства, у своєї сестри Ельжбети та зятя, короля Карла Роберта. Проте нині ці гостини не гріли душу, і настрої короля був прегидезний.

– Невже тобі, любий дядечку, тут не подобається? – пролунав дитячий голосок, вирвавши Казимира з задуми. – Ти так хмуришся та кривишся, що подив бере – навіщо ходиш сюди щодня, якщо тут так погано?

Казимир досадливо покосував убік, бо геть забув про небожа Людовіка, найстаршого сина Ельжбети та Карла Роберта, спадкоємця угорського трону, який супроводжував його у прогулянці Високим замком, цитаделлю Вишеграда.

Навесні хлопчикові виповнилося дванадцять років. На свій вік він був худенький, але миловидий, жвавий і розумненький. Мимоволі Казимир лагідно усміхнувся, бо риси обличчя Людовіка нагадали йому сестру. З моменту приїзду небіж ходив за ним, мов хвостик.

– Ні, мій хлопчику, мені тут дуже подобається, – запевнив Казимир.

– Тоді чому ти такий насуплений?

– Тому що я король. А король завжди мусить думати про своє королівство. От коли станеш королем замість свого тата, ліпше мене зрозумієш, – повчально пояснив Казимир, щоб небіж відчепився.

– А мама казала, що коли я добре поводитимуся та слухатимуся, то стану королем замість тебе. Це правда? – запитав хлопчик з такою серйозністю, що Казимир аж похолов.

– Що? – видихнув він.

– Дядечку, це правда? – допитувався Людовік. Але побачивши жак на обличчі дядька, зрозумів, що бовкнув зайвого, і почав брехати: – Може, мама навмисно так сказала, щоб я не бешкетував? Але я повірив, бо дуже хочу бути схожим на тебе, а не на тата – по тобі видно, що ти справжній король. Лицар! А мій сердешний тато останнім часом такий слабкий, такий хворий! А ти такий сильний! Такий, такий... – і хлопчина замовк та глянув на дядька щенячими очима.

«От уже ж курва! Вони вже лапи на мое королівство склали!» – гнівно подумав Казимир та скривився так, наче у нього одразу заболіли всі зуби.

Причиною поганого настрою Казимира була суперечка з чеським королем Яном за польську корону[1 – Ідеться про Другий з'їзд монархів у Вишеграді 1338 року. (Тут і далі прим. авт.)]. Цей спір почався задовго до його народження – у 1300 році чеський король Вацлав Пржемыслович захопив більшу частину Польщі, вигнавши законного короля Владислава, батька Казимира.

Лише після смерті загарбника у 1305 році Владислав відновив свою владу над частиною Польщі. Даремно його прозвали Локетком, тобто ліктиком, через малий зріст! Він поставив собі за мету: зібрати під своєю рукою всі польські землі.

Ян, одружившись із донькою Вацлава, успадкував права на польський трон. Втім, про зміцнення своєї влади особливо не дбав – його більше вабили лицарські турніри та війни у Західній Європі, де він здобував славу бездоганного бійця. Та від своїх прав відмовлятися все ж не збирався і, залучивши у союзники Тевтонський орден, який сподівався отримати частину Польщі у винагороду, розпочав боротьбу з Локетком.

Війна тривала довго. Постарів та помер Владислав, так і не здійснивши своєї мрії та залишивши її у спадок Казимирові разом з роздробленим королівством. Одряхлів і Ян, а до того ж іще й повністю осліп, застудившись у поході на великого князя литовського Гедиміна, за що був прозваний Сліпим.

Врешті-решт у 1335 році висотані суперники за посередництва Карла Роберта дійшли згоди: Ян зрікався Польщі та союзу з тевтонцями, натомість Казимир мав віддати йому Сілезію та сплачував двадцять тисяч празьких грошей; а Тевтонський орден мав отримати Померелію[2 – Інакше – Гданське Помор'я. Місцина на півночі Польщі, на березі Гданської затоки, яку відібрали тевтонці у 1309 р.] як польський «відкуп», але повернути Казимирові раніше відібрані Куявію та Добжинь.

Казимира це замирення не тішило, бо хотілося здійснити мрію покійного батька. Та й втрата Померелії боляче була по його казні – це був вихід до Балтики, яким проходив торговий шлях, а значить – шлях поповнення казни. Однак вибору не було. Тим паче тривала судова тяганина з тевтонцями, які не хотіли повертати Куявію та Добжинь. Саме тому Казимир не квапився остаточно віддати Сілезію.

Втім, вічно затягувати справу неможливо, тому королі знову з'їхалися до Вишеграда. Щоправда, сліпого Яна замінив його син Карл, маркграф Моравії.

Але тепер усе було набагато гірше: попри родинні зв'язки Карл Роберт зажадав від Казимира плати за свою послужливість – у випадку його бездітності польський трон успадкує Людовік.

Відсутність спадкоємця була найбільшим нещастям Казимира. Дві донечки Ельжбета та Кунігунда були його втіхою, але ж потребував він сина! У всьому звинувачував дружину Анну, дочку князя Гедиміна – норовливу та незалежну, зухвалу та веселу, – яка жила у своє задоволення, наче не відчуваючи провини за відсутність нащадка. І Казимир безсовісно мріяв про її смерть, щоб узяти новий шлюб та нарешті отримати жаданого спадкоємця.

Але Анна на здоров'я не скаржилася. Ян Сліпий з тевтонцями висів над Казимиром, мов дамоклів меч, тому з кожним днем він схилявся до згоди на пропозицію шуряка. А насправді Казимир уторопав, якими землями можна відшкодувати втрату Сілезії та Померелії. Втім, про ці хитрі плани король поки мовчав, не розповідаючи навіть ксьондзу на сповіді.

– Ходімо додому, Людовіку, – сухо мовив Казимир, остаточно збридившись прогулянкою. – Тільки хочу попросити тебе: ніколи не розповідай іншим того, що сказав мені. Якщо хочеш бути королем, то тримай язика за зубами про будь-які плани. Добре? І про цю розмову ми з тобою теж нікому не скажемо.

Людовік задоволено закивав головою, зрозумівши, що дядько не наябедничає матері, та невимушено взяв його за руку. Казимира аж пересмикнуло, коли він у своїй великій та сильній руці відчув м'якеньку дитячу долоньку. Він кинув останній погляд на чарівний Дунай. Зітхнув і повів небожа геть із мощних мурів Високого замку. Попереду чекав крутий спуск з пагорба до королівського палацу, який, притулившись до схилу Сібріку, витягнувся уздовж Дунаю.

На подвір'ї палацу Казимира чекала приємна несподіванка – сестра Ельжбета радо вітала Владислава, князя Добжинського, який доводився їм обом двоюрідним братом з боку батька. Казимир аж засяяв, бо цей родич був для нього вельми цінним – саме йому було відведено головну роль у майбутніх планах. Задоволено осміхнувшись, Казимир забув про небожа та побіг вітатися з братом.

– Благослови тебе Господь, Влодку, що ти приїхав до нас! – радісно вигукував він.

Влодко прискіпливо подивився на брата, немов промацуючи його. Він був у розквіті молодості та всім ладний, окрім сильної сутулості, через яку його прозвали Горбатим.

– Як я міг відмовити вашій величності?! – церемонно відповів Влодко. – Та й бажання побачити найяснішу королеву, мою дорогу сестру, змусило мене радо прийняти вашу пропозицію.

– Навіщо ти запросив Влодка? – відверто запитала Ельжбета, уважно спостерігаючи за братами. – Ні, ні! Я дуже рада бачити тебе, Влодку. Але мене дивує, чому брат одразу не привіз тебе з собою?

– Це неважливо! – відрізав Казимир. – Влодко з дороги, йому треба перепочити, тож добре подбай про нього, люба сестричко.

– Знову був у Верхньому замку? – запитала Ельжбета. Нахмурилася, побачивши сина, який уважно роздивлявся нового родича. – Навіщо таскаєш з собою Людовіка?

– Ну, він же мій майбутній спадкоємець! Чи не так? Тому прагну прищепити йому любов до Польщі, щоб він мудро та справедливо нею правив! – ущипливо мовив Казимир та квалливо шмигнув у палац, щоб уникнути незручної розмови.

Ельжбета нахмурилася. Насупленість не личила їй, бо у свої тридцять три роки вона була все ще приваблива, з миловидим личком та молочно-білою шкірою, струнка попри те, що призвела на світ трьох синів.

– Влодку, що затіяв Казимир? – відверто запитала королева. Але брат лише розвів руками.

Увечері у банкетній залі замку яскраво горіли факели, грала музика, а стіл ломився від ідла. Апетитні засмажені туші ягнят подавали цілими, а до них – різноманітні кисло-солодкі соуси, щедро приправлені перцем, імбиром та шафраном. Кокетливо викладені голівки золотаво-білих сирів сусідили з ароматним рагу з м'яса та овочів, рум'яними короваями, на скибки яких клали м'ясо замість тарілок. Гостро-пряний запах страв вправно перебивав тонкий аромат вин, які пили, мов воду.

Але чадіння факелів і свічок, сморід спітнілих від задухи та не завжди вимитих тіл, змішуючись з пахощами їжі, отруював усе задоволення від учти. Саме тому король Карл Роберт насилу сидів за столом. Він був уже в літах, а останніми роками хвороба висушила його, змучила – колись

енергійний чоловік нині нагадував засохле дерево, яке з усіх сил намагається дати хоч трохи зеленого листя. Із сумом дивився король на своїх придворних. Ті з апетитом їли та пили, радісно базікали у передчутті завтрашнього полювання, на яке він не зможе поїхати.

Ліворуч від нього сидів маркграф Карл, син чеського короля. А праворуч всадили Влодка – на цьому наполог Казимир, який попри свій високий сан спокійнісінько сидів поруч з братом, з апетитом їв, зухвало роздивляючись придворних дам. Настрій у Казимира був пречудовий. Однак він уникав допитливих поглядів сестри.

Ельжбета сиділа поруч з маркграфом у похмурому настрої. Польщу вона покинула у п'ятнадцять років, коли батько віддав її за тридцятидвохрічного Карла Роберта. Чи кохала вона його? Ельжбета ніколи всерйоз не замислювалася про це. Він її чоловік та король, вона – його королева, а їхні діти – майбутні королі. Де в цьому ланцюжку владності та обов'язку знайти місце для кохання? Однак після заміжжя Угорщина стала для Ельжбети другою батьківщиною. А з хворобою чоловіка на неї звалилися не тільки державні турботи, а й страх за життя синів. Усі трое були зовсім крихітками, а угорська знать – свавільною та жорстокою, Карл поклав чимало сил на її приборкання. Тому Ельжбеті страх як хотілося, щоб Людовіка визнали наступником Казимира – амбітний і заповзятливий брат не відмовиться допомогти у скруті. А якщо Бог не дасть йому спадкоємця, то він передасть Польщу Людовікові. «Але ж він такий хитрий! – з досадою думала королева. – Настільки хитрий, що по смерті Карла прибере до рук Угорщину. Боже, пошли моему чоловікові довгих літ та здоров'я!»

Наче грізне попередження у відповідь на думки королеви, пролунав стогін – Карл Роберт захитався та впав долілиць на стіл. Карл, Влодко та Казимир схопилися, кинулися до короля. Придворні та музиканти злякано замовкли, і в залі запанувала тиша. Казимир підняв зятя – той був живий. Просто йому раптово стало зле. Короля віднесли, і Ельжбета пішла слідом. А коли проходила повз Казимира, той ухопив її за руку й швидко шепнув:

– Після потайки прийдеш до моєї опочивальні.

Але звільнилася Ельжбета пізно ввечері, коли чоловік заснув. Лише тоді вона квалливо пішла до брата, без свічки чи супроводу – коридорами свого палацу вона могла пройти із заплющеними очима. У покоях, виділених Казимирові, панувала темрява. Лише в одній кімнаті горів невеликий канделябр, поруч з яким за столом сидів Влодко.

– А ти чому тут? – здивувалася Ельжбета.

– Я запросив, – пролунало з темного кутка, і на світло вийшов Казимир. – Справа, щодо якої я покликав тебе, так само стосується і його. Але вона має обійти маркграфа, бо це суто наша родинна таємниця. Сідай, сестро, – і він галантно підставив Ельжбеті крісло.

– Не стану приховувати, що вимога Карла Роберта про визнання Людовіка моїм спадкоємцем мені вкрай прикра, – почав Казимир. – Я ще молодий, і, сподіваюся, Господь буде милостивий та пошле мені сина.

– Якщо не будеш по чужих бабах стрибати, – ехидно зронив Влодко, чудово знаючи, який ласий брат до жінок. Недаремно ж його за розпусту вигнав з собору сам єпископ!

– Але на все воля Божа. Та й не можу я відмовити своєму зятеві, який завжди був на моему боці та допомагав, чим міг, – продовжив Казимир, не звернувши уваги на цю шпильку. – Тому я ви`знаю Людовіка своїм спадкоємцем. Король Ян теж мусить дотримати свого слова – відмовитися від

претензій на польський трон, розірвати союз із Тевтонським орденом та жити зі мною у дружбі. Навіть зобов'язується підтримати мене на призначеному його святістю Папою суді щодо моєї тяжби з Орденом.

– І? – запитала Ельжбета, бо Казимир замовк.

– І я хочу, щоб король Ян не тільки не завадив мені посадити на русинський[3 – Тут і далі під назвою «Русь» слід розуміти Україну (землі Галицько-Волинського, Київського, Чернігівського та Переяславського князівств). Так само під назвою «русини» слід розуміти українців. Це історично правильні назви країни та народу.] трон Влодка, а й підтримав у цьому, – із солоденькою усмішкою вимовив Казимир. – А Карл Роберт має поступитися мені своїм правом на Русь та зброєю підтримати нас з Влодком у боротьбі за Руське королівство[4 – Королівство Руське – західноєвропейська назва Галицько-Волинської держави, яка після монгольської навали зберегла відносну самостійність. У західній традиції іменувалася королівством, а правителі – королями.].

Ельжбета аж заклала. А потім злякано подивилася на Влодка. Але обличчя брата було незворушним – схоже, він цілком поділяв думку Казимира.

– Ти божевільний! – заволатала Ельжбета. – Ти хоч розумієш, у що вплутуєшся сам і вплутуєш нас усіх?!

Казимир лише усміхнувся.

Забаганка дійсно була нечуваною! Загарбати Руське королівство, заможне та потужне?! Якого так жадали і Польща, і Угорщина, і Велике князівство Литовське, котрі пов'язані шлюбами з династією Романовичів[5 – Романовичі – бокова гілка князів Київської Русі Рюриковичів, які правили Галицько-Волинською державою. Засновник династії – князь Роман Мстиславич, праправнук Володимира Мономаха, батько Данила Галицького.], а відтак є спадкоємцями після загибелі у боротьбі з татарами у 1323 році князів Лева та Юрія, які не залишили синів! Але русинські бояри покликали на княжіння малолітнього Болеслава, сина Марії Юріївни, рідної сестри загиблих князів, та мазовецького князя Тройдена. Бо саме він був найпершим законним спадкоємцем своїх дядьків. Крім того, втрутився хан Золотої Орди Узбек, який вважав Русь своїм васалом, і усі претенденти не наслідки суперечити такому покровителю юного князя.

Дванадцятирічний Болеслав разом з матір'ю прибув до Володимира, прийняв православ'я під ім'ям Юрій на честь свого діда, короля Юрія Львовича. Поки хлопчик був маленьким, за нього правили мати з боярами. Але минали роки, Юрій виріс та перетворився на амбітного молодого чоловіка, якому набридло ходити на налігачах у неньки та свавільних бояр. Тому молодий король заходився наводити лад у своїй державі залізною рукою – відправив матір додому – мовляв, жінці належить жити зі своїм чоловіком та дбати про молодших синів – приборкав бояр і зажив собі розкошючи.

Але до Польщі, вітчизни свого батька, Юрій ставився прохолодно, дбаючи насамперед про інтереси свого королівства. Тому міцно дружив з Тевтонським орденом та взяв шлюб з донькою Гедиміна, великого князя Литовського, чим одразу здобув собі могутнього союзника. А у 1337 році Юрій разом з ординцями зухвало напав на Люблінську землю, сподіваючись повернути її собі, бо колись вона належала Руському королівству. І дванадцять днів тримав Люблін в облозі, знявши її лише через загибель вожда татар.

Казимирові молодий король був мов кістка в горлі, а його багате королівство муляло серце, не даючи спокою. Саме Руссю задумав Казимир відшкодувати втрату Сілезії та поправити свої матеріальні діляця.

Але як це зробити? Лише посадивши на трон іншого володаря, який теж має якісь права. Мати Влодка, княгиня Анастасія Львівна, доводилася донькою русинському князеві Льву Даниловичу та рідною тіткою загиблим князям. Отже, її син – онук великого князя – теж мав спадкові права на Русь [6 – Владислав брав участь у Вишеградському з'їзді 1338 року як Лотко, князь Руський. Це породило спекуляції польських науковців, які ототожили його з галицько-волинським князем Юрієм II Тройденовичем, польське ім'я якого було Болеслав. Його скорочене ім'я «Болько» перекрутили на «Лотко», узаконюючи таким чином майбутню анексію Галичини – начебто Юрій сам передав Казимирові права на Русь. Але «Лотко» – це скорочення від «Ladislaus» – латинського варіанту імені «Владислав».]

– Влодко згоден, – сказав Казимир, коли сестра трохи заспокоїлася. – Але мені треба, щоб ти, любя сестричко, залагодила цю справу зі своїм чоловіком. Маркграф теж має не заперечувати. Подумай! У разі чого твій син отримає величезний багатий край у спадок. Або матиме друга в особі Влодка, який правитиме Руссю.

– Але як ти збираєшся це зробити? – після певних роздумів запитала Ельжбета.

– З допомогою бояр. Вони зненавиділи Юрія за його свавілля та властолюбство. Він їх жорстко у шорах тримає. Крім того, ходять чутки, що він начебто хоче повернутися до католицтва, а такого схизматики-русини не потерплять, – прибрехав Казимир, розуміючи, що потрібна якась пристойна підстава для виправдання зрадливості боярства. – Тож у мене є усі шанси домовитися з боярами, які мене підтримають та допоможуть скинути Юрія.

– А раптом у тебе не вийде? – несподівано запитав Влодко. – Війна недешева і непевна справа, враховуючи такого супротивника, як Юрій.

На це Казимир лише осміхнувся.

– Вийде, братику! Усе вийде якнайкраще. Галицькі бояри мріють володіти своїми маєтками пожиттєво та залишати їх у спадщину нащадкам. Юрій їм не дозволяє, а я, себто ти, дозволиш тим боярам, які нам допоможуть. Головне – щоб ти мене не зрадив після того, як сядеш на трон. Завжди пам'ятай, хто посадив тебе на нього! – грізно прошипів Казимир.

– І все ж таки: як ти це зробиш? Кому ти збираєшся довіритися? І ти впевнений, що самі бояри підуть на зраду свого короля навіть заради володіння маєтками? – допитувалася Ельжбета.

– Це вже моя таємниця, – відрізав Казимир.

Повисло мовчання – брати та сестра замислилися кожен про своє.

– Добре, я поговорю з чоловіком та маркграфом, – після роздумів погодилася Ельжбета. – Але ти, брате, мусиш присягтися, що не заподієш зла моїм синам, якщо Карл Роберт, збав Боже, помре. Ти підтримуватимеш мене і Людовіка. І якщо станеться так, що будеш бездітним, то зробиш його своїм спадкоємцем!

– Обіцяю! – швидко зронив Казимир.

– Присягни мені! – зажадала Ельжбета.

– Ти не віриш моему слову? – образився Казимир.

– Ні, – незворушно заявила жінка. – Ти один з найхитріших, найпідліших пройдисвітів, які коли-небудь ходили під цим сонцем, і твої гріхи не відмолить навіть сам Папа! Тому присягни мені на святому Євангелії, що дотримаєш свого слова. Господь –єдиний, кого ти ще боїшся!

Влодко гірко усміхнувся – сумно було бачити брата та сестру, для яких кривні зв'язки вже мало важили, бо обом душі отруїла влада. «А що я можу вдіяти? – думав він. – Я мушу дбати про свій добробут, хоч і безчесним шляхом!»

Казимир підвівся і, взявши Євангеліє, присягнув. Тільки після цього Ельжбета заспокоїлася та разом із Влодком пішла. Але, вийшовши у коридор, зупинилася та запитала брата:

– Ти повністю усвідомлюєш, на що ідеш? Якщо ця інтрига провалиться, то король Юрій жорстоко помститься всім нам. А тесть Гедимін та Орден йому допоможуть!

– Розумію. Але розумію й те, що Казимир зовсім забув про Лю`барта, сина князя Гедиміна. Він теж має права на руський трон завдяки шлюбу з донькою покійного князя Лева, двокридною сестрою короля Юрія.

Ельжбета скинулася, мов кобилиця на аркані, бо геть забула про литовського княжича, та хотіла бігти у покої Казимира.

– Не метушися! – втримав її Влодко. – Нехай Казимир робить усю брудну роботу сам. Якщо йому вдасться посадити мене на трон, то присягаюся, що не буду веретеном у його руках. Я – онук руського короля Лева Даниловича і не дозволю себе зневажати. І я пам'ятатиму, якою доброю була до мене ти, сестро. Ходімо!

Невдоволено підібгавши губи, Ельжбета крокувала поруч із Влодком темними переходами палацу. Свічка у руці брата тремтіла від протягів, полум'я стрибало, кидаючи химерні тіні на кам'яні стіни, і, здавалося, навколо танцюють демони. «Ох, не буде Казимирові добра від цієї затії! – думала Ельжбета. – Втім, мені однаково – головне, щоб мої діти не постраждали!»

Протягом наступних днів усі домовленості між королями були остаточно узгоджені – Казимир зрікся Сілезії та визнав племінника своїм спадкоємцем, маркграф Карл від імені свого батька зрікся прав на польську корону та запрягся перебувати у дружбі з Казимиром, а бідолашний Карл Роберт заспокоївся – якщо він помре, то у маленького Людовіка буде і опікун, і польська корона.

Однак марно три королі раділи зі своїх домовленостей: спроба Казимира посадити на руський трон Влодка з тріском провалилася – небагато знайшлося свавільних бояр, готових визнати його своїм володарем. А тих, хто зважився, Юрій Тройденович або скарав на смерть, або відібрав маєтності, залишивши безсильними жебраками.

Але нікому й на думку не спало, що король Казимир ніколи так просто не здавався – в його голові вже визрів новий план захоплення Русі.

Розділ II

Ксенія

Наївність – не недолік, а навпаки, ознака обдарованості.

Еріх Марія Ремарк

Січень 1340 року, Володимирська земля, Руське королівство

Пощастило людині чи ні, можна визначити ще з народження: якщо вона народилася у заможній родині, то це певним чином полегшить їй життєвий шлях, а якщо ж народилась у бідній, то матиме чимало перешкод. Але в обох випадках треба мати кебету в голові.

Ксенії пощастило – вона народилася донькою заможного боярина Івана Яцьковича, пана з Княги?ничів. Рідні в ній душі не чули. Втім, як і сторонні люди, бо пухкеньке, сірооке дитя з дивним попелънастим відтінком волосся з першого погляду викликало зворушення й приязнь. «Це ж треба мати такі гарні очі! Наче срібло! А які довгі війки! А це дивне попелънасте волоссячко! Це дитя благословив красою сам Пан Бог!» – такі лестощі Ксеня чула змалечку. Звичайно, загальна улюблениця мала усе, чого б не забажала її душа. Не дивно, що така надмірна увага наклала відбиток на дорослу Ксеню – вона була норовлива, розпещена, гонорова і разом з тим занадто наївна. Проте під цим зовнішнім лоском ховалося добре, великодушне серце. Але доля не подарувала Ксенії можливості виявити доброту. Вона жила легко та безжурно, не знаючи, що життя іноді буває жорстоким.

Того ранку Ксеня прокинулася у передчутті невідворотного солодкого щастя: сьогодні її заручини. На відміну від більшості дівчат королівства, які мусили виходити заміж не за покликом серця, а за волею батьків, Ксеня йшла за коханого. Дівчина солодко усміхнулася, бо її Роман – найгарніший хлопець в усій Русі.

Роман був сином боярина Василя Даниловича, який нещодавно посів місце королівського печатника[7 – Особа, яка зберігала княжу печатку та керувала князівською канцелярією. Близька до посади західноєвропейського канцлера.]. Батьки молодих людей потоваришували у юності та зберегли дружбу на все життя попри те, що Іван був древнього роду, а Василь походив з бояр середньої руки. І часто гостювали одне в одного разом з родинами. Тому Ксеня знала Романа змалечку, а подорослішавши, по вуха закохалася у вродливого та веселого товариша дитячих ігор.

Але багаторічну дружбу ще краще зміцнює цемент родичання та спільних інтересів. Саме тому двоє бояр вирішили поріднитися. Тим паче Яцькович отримав місце судді князівського двору, яке до цього посідав Данилович. Останній сподобився заслужити особливу довіру короля, тому й «підтягнув» за собою лютого приятеля. До цього Яцькович цілком зручно жив у Холмі, обіймаючи уряд тивуна[8 – У Руському королівстві суддя, який здійснював судочинство в провінційних містечках, підпорядковувався судді княжого двору.].

Ксеня солодко потягнулася у своєму ліжечку – м'які перини та подушки ніжно обнімали тіло, зваблюючи ще подрімати. Але дівчина жваво підскочила, спустивши босі ніжки на постелену на підлозі шкуру. Босоніж підбігла до вікна – пізній ранок був сонячним і морозним. Кімнатка Ксені була невелика та скромно обставлена – піч, ліжко, велика скриня для одягу, лавка уздовж стіни та невеликий столик. Не те що попередня у Холмі, де дерев'яні стіни були розписані різнокольоровими візерунками та увішані заморськими гобеленами. Завдяки новій посаді батька родина переїхала до Володимира, придбавши дворище[9 – Тобто садиба. У ту епоху

дворище було господарською одиницею з власними угіддями: обробленою землею, сіножатями, пасовищами, лісом.] в одного місцевого боярина. Попередній власник, звичайно, був менш заможним, тому і дім мав скромний, але Ксені було однаково – навіщо наводити тут шик, коли невдовзі у них з Романом з'явиться власний дім. Від цієї думки дівчина щасливо усміхнулася, аж раптом позаду рипнули двері.

Озирнувшись, Ксеня побачила матір, слідом за якою йшла челядинка з водою для вмивання. Бояриня Ірина Федорівна перебувала у зеніті зрілості – їй було трохи за сорок. Висока та ставна, усе ще приваблива жінка попри перші вікові зморшки та пишні форми. До того ж владна та манірна. Однак усю манірність мов вітром здуло, ледь Ірина побачила доньку – її очі засяяли ніжністю.

– Доброго ранку, донечко! Шкода тебе було рано будити, але невдовзі приїде твій наречений, тож слід поквипитися, – м'яко наказала мати.

Замість привітання Ксеня лагідно усміхнулася мамі та підбігла до скрині. Звідти вона дістала вбрання, придбане восени на торжищі у Холмі. Цю сукню привезли з далекої Франції, і пошита вона була по-особливому – суцільно викроєна з дорогого рожевого оксамиту, з широким декольте, туго обтягувала груди, талію та стегна, від яких до землі спадала широка пишна спідниця. Пишність досягалася клинцями, вставленими ззаду та з боків. На спині сукня зашнуровувалася.

– Ні. Ти її не вдягнеш, – рішуче заборонила Ірина.

– Мамо!

– Тьху! Бісівська одежина! І що за манера у вас, молодих, вдягатися в усе чуже?! – роздратовано нахмурилася Ірина. Вона була палкою прихильницею старожитніх традицій і страх як не любила цієї заморської нескромної моди, від якої божеволіло заможне боярство. А особливо молоденькі дівчата. Тому вона не давала дочці грошей на такий одяг, який до того ж коштував цілий статок. Але хитре дівча побігло до батька та виплакало собі цю паскудну одежину.

– Ну, мамочко... – почала воркувати Ксеня.

– Ні! Я забороняю! І не супереч мені!

– Ну дозволь вдягнути її хоча б тоді, коли поїдемо на королівський двір! – жалібно попросила Ксеня, зробивши великі очі, які зволожилися так, наче вона ось-ось заплаче. А ще кумедно вип'яла нижню губу, щоб пом'якшити матір. – Бо ще скажуть, що ми якісь селяки!

– Не смій так навіть думати! – одразу розгнівалася Ірина. – Твої діди, прадіди – великі бояри[10 – Родове спадкове боярство, найвищий прошарок боярського стану. Згадуються в латиномовних документах на українських землях у XIV-XV ст. як «boiarini nobiles».] та служили великим князям та королям! І серед отого збіговиська, що нині годується біля короля, навряд чи знайдуться такі, кому не соромно назвати ім'я свого діда, бо він не смердом був! Дурний наш король, що пригріває біля себе усіляких містичів[11 – Давня назва містян.], які тільки тим і славні, що невідомо як наторгували грошей купи! Я вже мовчу про зграю бояр-слуг[12 – Представники нижчого прошарку боярського стану, які були зобов'язані відбувати нормовану військову та інші служби у князів та панів за право користування землею.], які тільки й виживають завдяки милості короля! Недобре справи йдуть, що король цурається великих бояр! Він забув, що це ми посадили його на трон ще шмаркачем! Називається королем, а не князем, та пригріває біля себе усіляких чужинців, які на рідній землі не вжилися

та приїздили на нашу й вказують нам, як треба жити! Навіщо він заводить заморські порядки, щоб містичі самі собою керували[13 – Ідеться про магдебурзьке право. Відома грамота Юрія II Тройденовича від 20 січня 1339 р. про надання місту Сянок магдебурзького права.]? Принадує усіляких німців та латинів замість того, щоб шанувати бояр! А ти чого рота роззявила? – гаркнула вона на челядинку, щоб вихлюпнути злість. – Лаштуй дочці воду для вмивання!

Цей спалах гніву так висотав бояриню, що вона в досаді всілася на лавку, а її пишні груди так бурхливо здіймалися, що коштовні намиста аж підстрибували. Почасті була Іринина правда – знедавна князь Юрій титулювався королем[14 – Немає свідчень про використання Юрієм Тройденовичем королівського титулу. Тут і далі навмисно застосовано королівський титул щодо князя Юрія для розмежування його правління та княжіння Любарта.] та рішуче позбувався старого боярства у своєму оточенні. Бояри постійно тиснули на нього, обмежували його владу, диктуючи свою волю. Тому король волів спиратися на дружинників, яких набирив з незаможних дрібних бояр та заможних містян і купців. Але Ксеня ніколи не замислювалася над цими тонкощами – у шістнадцять років дівчата мають більш важливі турботи. А от Ірина неабияк цікавилася справами королівства і часто гнівалася, що старий лад відходить у вічність. Дівчина присіла поруч із матір'ю, пригорнулася до неї та м'яко заговорила:

– Не засмучуйся так, мамочко! Нехай тато дає цьому раду. Наша справа маленька, жіноча. Та й сьогодні мої заручини, тож послухаюся тебе та вдягнуся, як споконвіку було. Ну, мамочко, не хмурся! Мій Роман давнього роду, і мені не соромно піти за нього.

Але Ірина ще дужче спохмурніла.

– Зізнаюся чесно, доню, – не подобається мені твоє заміжжя. Занадто ти молоденька для шлюбу, – тактовно мовила вона, замовчуючи, що вважає доньку занадто легковажною. – І якби твій батько послухав мене, то я б воліла віддати тебе за Андрія, старшого брата Романа. Одразу видно, що путній молодик.

Ксеня кисло усміхнулася. Спочатку двоє бояр планували шлюб між Ксенею та Андрієм. Але коли батько сказав про це Ксені, то норовлива дівчина одразу випалила: «Не хочу за нього! Він мені не подобається! Мені подобається Роман!» І затисла рота долонею, злякавшись, що бовкнула зайвого. Але батько не розгнівався, а цілком серйозно запитав: «Це правда, доню? Якщо тобі дійсно подобається Роман, я не стану тобі суперечити, бо хочу бачити тебе щасливою. Чи, може, ти взагалі не хочеш заміж за жодного з синів Васька? Тільки кажи мені правду!» – попросив він, помітивши, що донька почервоніла. Ксеня усміхнулася, згадуючи, як вона, мнучись та соромлячись, пролопотіла, що хоче за Романа. «Що ж, донечко, нехай буде по-твому!» – сказав тоді батько. Відтоді Ксеня страшенно пишалася собою, вважаючи себе рішучою та хороброю, здатною обстояти своє щастя. Проте дівчина широко не розуміла, чому матері не подобається Роман.

– Годі балачок! – мовила Ірина. – Час збиратися!

Зітхнувши, Ксеня почала вмиватися, з досадою спостерігаючи, як мати порпається у її скрині, вибираючи пристойне вбрання. Умившись, дівчина без особливого задоволення вдягла сорочкоподібну шовкову сукню ніжно-блакитного кольору. А поверх – туніку до колін, з широкими рукавами до ліктів, пошиту з затканого золотом цупкого шовку та оторочену по краях хутром горностая. Але з особливим задоволенням Ксеня одягла вінчик[15 – Прикраса, схожа на діадему або стрічку з нашитими металевими пластинами, яку в Київській Русі носили заможні жінки.]. Його їй віддала мама, і вона

дуже тішилася цією неймовірною прикрасою – на срібних чотирикутних пластинах було нанесено сканню[16 – Ювелірна техніка: на металеву основу напаявали візерунок з тонких проволоч та заповнювали різнокольоровою емаллю.] візерунки дивних, ніколи не бачених квітів. Пластини так майстерно кріпилися до низки дрібних перлів, що здавалося, ніби перли та пластини не з'єднані поміж собою. Мати розповіла, що дуже давно цей вінчик виготовив відомий київський майстер. І відтоді він передавався в її родині від матері до доньки.

– Яка ж ти в мене гарна, доню, – усміхнулася Ірина, спостерігаючи, як Ксеня милується своїм відображенням. Зітхнула та обняла доньку, притулившись щокою до її щоки та дивлячись разом з нею у люстерко.

– Я на тебе схожа, бо ти в нас красуня! – вдоволено вигукнула Ксеня.

Ірина усміхнулася на ці лестощі та вказівним пальцем лагідно тицьнула доньку по кирпатому носику.

– І треба ж було отримати цю кирпу у спадок від батька! Добре, що хоч маленька та охайна, а не як ріпа! І тобі час снідати, бо будеш заручена голодною.

Однак поснідати Ксені не судилося, бо в коридорі пролунав гвалт, і двері розчинилися так, що ледь не злетіли з петель – у дверному отворі з'явилася маленька дівчинка-челядинка, захекана й почервоніла, та випалила:

– Свати приїхали!

Ксеня з Іриною одразу кинулися до вікна – у дворі спішувалося декілька вершників, серед яких Ірина впізнала Даниловича. А у ворота в'їжджало декілька саней, в яких сиділи дружини та доньки родичів Васька. За звичаєм, на заручини запрошували всю рідню.

– Матір Божа! – заволатала бояриня. – А ти ще й не снідала! От як так можна було спати, що ледь нареченого не проспала?! – стурбовано оглянула Ксеню і, впевнившись у її пристойному вигляді, і собі кинулася до дзеркала. Поправила убрус[17 – Головний убір заміжньої жінки, який приховував волосся.], вінчик, намиста, оглянула свій одяг і, кинувши дочці «Спускайся!», вилетіла з кімнати зустрічати гостей.

А Ксені стало страшно. Звичайно, їй дуже хотілося побачити Романа, але оцей його почет зі старих і не дуже кривляк, які, напившись, почнуть сипати масними жартами та горлати паскудненькі пісні... Дівчина дивилася крізь вікно на гостей і не уявляла, як вийде до них, як подасть Роману руки та сяде з ним за стіл. А потім за древнім звичаєм мати настелить їм постіль, і вони ночуватимуть разом на знак того, що скоро стануть подружжям. І це ж тільки заручини! А попереду ще весілля, з яким бояри чомусь квапилися, призначивши його на березень.

– Бояришне, – вирвав її з задуми голос челядниці. – Ходімо, тобі треба в сінцях сховатися, поки гості до терема не зайшли.

Ксеня зітхнула: прикро, що всі подружки залишилися у Холмі, їй дуже не вистачає їхньої підтримки. Однак, опанувавши себе, дівчина разом з челядинкою квапливо спустилася у сіни та сховалася в темному куточку під сходами. Розчинилися великі двері – у сіни увірвалося світло та морозне повітря разом з гомоном гостей. Попереду йшли її батьки, а поміж ними чинно крокував володимирський єпископ Михайло як найпочесніший гість. Ксеня задоволено усміхнулася – через єпископа учта буде більш пристойною, інакше б вона її не витримала. Очевидно, єпископа запросив Данилович,

який йшов із двома боярами-сватами. Васько торік овдовів, і дівчина безсовісно цьому раділа – у неї не буде свекрухи! Слідом ішли два брати Ксені – старший Осташко та Ходко, молодший за неї на два роки. Ще був найстарший – Петро, але він уже був одружений та залишився в Холмі. За ними йшли інші гості – веселі, ошатні у своїх коштовних шапках, обкладених оксамитом і парчею, та шубах, підбитих яскравими сукнами. А замикали цю ходу Андрій з Романом. Однак, за звичаєм, брати залишилися у сінях.

Зі свого куточка Ксеня не могла відвести очей від Романа. Порівняно зі старшим братом, хлопець був невисокий, занадто субтильний як на дев'ятнадцять років. Проте худеньке тіло здихлика вінчала голова янгола – риси обличчя вражали витонченістю та гармонією, а великі круглі очі в обрамленні чорних вій були блакитними, мов бірюза. З-під хутряної шапки вибивалися золотаві, як колосся пшениці, локони. Так само золотавими були й охайні вуса, рідкі через молодий вік. Роман відчув її погляд, роздратовано зиркнув у куток і з погано прихованим незадоволенням в голосі мовив:

– Ну виходь вже, моя ладо! Чого ховаєшся по кутках?

Не відчуваючи ніг, Ксеня поспішно випурхнула з кутка, віддано дивлячись на нареченого, наче щеня на нового господаря. А от Роман кинув на неї косий погляд і відвернувся.

Андрій уважно спостерігав за цими двома. Від нього не приховалося ані роздратування Романа, ані дитяча закоханість Ксені. Дівчина навіть не привіталася з ним, не помічаючи нікого, окрім Романа. Хлопець гірко зітхнув.

Усі трое так і стояли мовчки, поки їх не покликали у світлицю. Тоді брати вхопили Ксеню за руки та повели всередину. За давнім звичаєм, на заручинах розігрувалася справжня вистава: свати розповідали байку, що ганялися за куницею, яка сховалася у цій садибі, тож вони хочуть її пошукати; а батьки мали відмовити їм та прогнати; тоді свати заявляли, що на їхньому боці сила, бо в них є два лицарі, які вже спіймали куницю. У цей момент брати й завели «спійману куницю» – Ксеню.

Ксеню охопив такий сором, що схотілося провалитися крізь землю. Дівчина й сама не могла зрозуміти: чому так? Чому її так мучать погляди десятків очей? Адже під час сватання було зовсім не страшно, а цікаво та весело. То чому нині в неї душа не на місці?

Один зі сватів, чие ім'я Ксеня так і не запам'ятала з минулої зустрічі, підвівся з-за столу та урочисто мовив до Ірини:

– Отакої! Знайшлася не куниця, а вродлива дівиця. А чи не віддаси, Ірино Федорівно, свою доньку за нашого молодця?

Боярин був високий, дужий. Мабуть, у молодості з нього можна було б змалювати Геракла. З віком же боярин від'ївся, погладшав, викохав черевце, яке зрадливо обтягував багатий каптан із заморського сукна. Однак риси обличчя були шляхетними, високий лоб свідчив про розум, квадратне підборіддя – про волю, а от невеликі карі оченята одразу підказували, що перед тобою рідкісний проноза та інтриган. Бо ці маленькі оченята, мов два жучки, чітко ковзали по обличчю співрозмовника, нахабно заповзали в душу, і неможливо було приховати від їхнього власника жодної потаємної думки.

Ірина підвелася. Трохи соромливо усміхнулася та звернулася до чоловіка:

– А чи віддамо нашу доньку за їхнього молодця?

Іван теж підвівся, окинув гостей пустотливим поглядом та звернувся до Ксені:

– А чи підеш, доню, за цього молодика? Дивись, який ладний! Бо як відмовлятимешся, то я... – але не договорив, бо гості почали хихотіти. Адже всі знали, що наречена згодна, тож навіщо витрачати час, коли столи тріщать від наїдків?!

Ксеня відчула, що в горлі пересохло і вона не може вимовити й слова. Та ще й почервоніла так, що аж щоки запекли. З жахом дівчина усвідомила, що затагує з відповіддю, бо на неї всі вичікувально дивляться. Тому, зібравши всю волю, Ксеня випалила:

– Згодна!

Гості радісно загомоніли. А Роман неквапно підійшов до Ксені й, мить повагавшись, узяв її за обидві руки, таким чином підтверджуючи, що теж згоден узяти її за дружину.

– От негідники! Крадуть мою доньку! – жартівливо вигукнув Іван. – Ану в'яжіть цих злодіїв!

Принесли рушники, якими перев'язали старост. Ті на знак відкуп урочисто поставили на стіл великий пшеничний коровай, а батькам Ксені принесли в дар два срібні кубки з позолотою. Яцькович урочисто благословив пару іконами.

– Ану дайте рушник зв'язати цих двох. Щоб були нероздільні, як місяць та зірка, які змовилися разом на небо зійти та серед темної ночі світ осяяти! – голосно мовив високий боярин, той, чие ім'я Ксеня не могла згадати.

Дали рушник, яким він зв'язав руки Ксені та Романа.

– Запам'ятай, хлопче, те, що я тобі зараз скажу, – несподівано мовив боярин. – Дружина – берегиня твого роду, мати твоїм дітям. Зневажиш дружину, то й душа її сповниться горя, яке отруїть твій рід. Тож бережи її.

– Дякую, Дмитре Семеновичу! – ввічливо подякував Роман. – Прислухаюся до твоєї поради.

«Ах, це королівський вихователь на прізвисько Дедько! – нарешті згадала Ксеня. – І як же я могла забути таку особу, другу після короля?»

Почасти це була правда – боярин Дмитро Семенович був наставником при малолітньому Юрієві, або кормильцем, як називали таких вихователів. А насправді разом із матір'ю малолітнього короля, Марією Юріівною, правив Руссю, мов самодержавний правитель. Але знедавна Юрій нехтував своїм кормильцем. Та й Данилович потіснив Дедька. Згадалося Ксені, як після сватання батьки шепотілися, що, мовляв, як це Дедько погодився бути сватом після витівок Даниловича? Адже такий, як він, здатен стерти своїх ворогів на порошок. А може, і справді замирився з підвищенням Даниловича, бо має подойшлий вік і втомився. «Яка мені різниця? То їхнє діло!» – думала дівчина, дивлячись на широку спину Дедька, який вів її з Романом до почесного місця на чолі столу.

Яцькович дивився на доньку і ледь стримував сльози щастя. Він однаково любив усіх своїх дітей, але донька... Донька була його найбільшою радістю.

Коли дружина повідомила про третю вагітність, Іван уже звично чекав на ще одного бешкетника до перших двох. І народження дівчинки стало деяким розчаруванням. Проте коли він узяв на руки крихітне немовля, яке кричало так голосно, що личко стало багряним, то в душі спалахнула шалена любов до цієї дівчинки. Відтоді Іван прагнув дати Ксені якнайбільше любові та уваги. Поки вона була мала, самозабутньо бавився з нею, а як виросла – ні в чому не міг їй відмовити. Яцькович нишком милувався донькою, яка сиділа поруч із нареченим така гарна, з блискучими від щастя очима. «Отче, пошли моїй доні щастя, – подумки просив старий боярин. – Вона найкраще, що я мав у житті. Благаю тебе, нехай Роман буде їй добрим чоловіком!»

А от Ірина з усіх сил приховувала своє невдоволення. Їй вистачило одного погляду, щоб помітити: Роман не в захваті від Ксені. Жінка усміхалася гостям, клопоталася, щоб удосталь було і наїдків, і хмільного, але серце було не на місці. «Ох, Боже, Боже, марно було щось говорити чи доводити Іванові – він і слухати мене не схотів, що Роман Ксені не пара. Та й Васько аж загорівся цим шлюбом, наче від цього його власне щастя залежить! А вона наче засліплена цим молодиком! Така ще дитина. Дурненька та наївна! Ох, Пречиста Богородице, заступися за мою донечку, щоб не було їй горя у шлюбі!» – думала сердешна мати.

Веселий бенкет тривав до самих сутінків. З поваги до єпископа обрядових пісень, у яких згадувалися поганські боги, не співали. Однак що більше гості пили, то більше хмеліли та вільніше поводитися. Навіть преосвященний Михайло не втримався та виголосив такий тост, що зовсім не личить духовній особі. Після цього п'яний Дедько загорлав паскудненьку та веселу пісеньку, яку підхопили й інші гості. Розходитися всі почали лише тоді, коли короткий січневий день згас.

Тоді Ірина урочисто відвела Ксеню з Романом в опочивальню, де за звичаєм постелила їм постіль та вийшла. Ксеня почала роздягатися, раз у раз зиркаючи на Романа, який повернувся до неї спиною. Чомусь коханий був похмурим, наче йому не в радість була ця ритуальна ночівля.

Роман різко озирнувся, наче відчувши її погляди. Його очі були крижані. Швидко зняв каптан та чоботи, вклався з краєчка ліжка і, буркнувши «Добраніч!», повернувся до нареченої спиною.

Ксеня зітхнула. Хотілося, щоб Роман хоча б обняв її, не кажучи вже про поцілунок. Згадалося, який він був веселий та пустотливий, коли приїжджав до них у гості. Тоді він сяяв від веселощів, приязно базікав, піддражнював Ксеню, чим одразу заворожив. «Може, так і треба поводитися? Не може ж він ставитися до мене розв'язно. Врешті-решт я не селянка, з якою можна не церемонитися», – виправдовувала свого милого наївна дівчина.

Роздягнувшись, Ксеня вклалася з іншого краю ліжка та швидко заснула, бо день видався нервовим.

А коли вранці прокинулася, то Романа поруч уже не було. Мати сказала їй, що він поїхав ще затемна, бо йому треба у дитинець – хлопець служив отроком у короля.

Насправді Роман поїхав не в дитинець і навіть не додому, а на ту вулицю Володимира, де селилися незаможні містичі. Там він зупинився біля маленького двору, завбачливо озирнувся – чи не стежить хто? – та шуснув у хвіртку. Прив'язавши коня у дворі, хлопець квапливо увійшов у сіни крихітного будиночка, де зіткнувся з дівчиною, яка, схоже, вибігла йому назустріч.

Дівчина рвучко кинулася йому на шию. А Роман міцно притис її до грудей, палко поцілував у скроню, ковзнув губами по її щоці, жадібно допався до уст.

– Кохана моя, мое життя, – шепотів він між поцілунками. – Господи, яке ж це щастя обнімати тебе!

Дівчина, замружившись від задоволення, підставляла Романові губи. Але потім наче отямилася та вивільнилася з його рук.

– Ти тепер заручений, – зітхнула вона.

– А будь проклята Богом і людьми моя наречена! – злісно вигукнув Роман.

– Не кажи так! Це гріх!

– Гріх? Гріх повіситися мені на шию, бо не знає ні в чому відмови! Якби вона зажадала пташиного молока або зірки з небес, то її таточко і світ би перевернув задля її примхи. Настуню, тікаймо вдвох! Гори воно вогнем! Поїдемо до Києва і якось там влаштуємося.

Але Настя заперечливо похитала головою.

– Я не можу ламати твою долю, Романе. Нехай вже я буду мучитися без тебе, але ти не повинен микатися світом через мене. Ти боярський син, а я – донька зубожілого купця.

– Насте, ладо моя, якщо я зустрів тебе, на це була Божа воля! Якби ти тільки погодилася втекти зі мною, то я б нізачо не погодився на це весілля! Але батько погрожував вигнати мене з дому... Господи, який я легкодухий! Треба було відмовитися – нехай би вигнав, тоді ти охоче б зі мною пішла.

– Я не можу кинути маму, – твердо сказала Настя. – Після смерті тата я єдина її опора.

– Забрали б і твою маму...

– Ні, Романе, – перервала його дівчина, – не живи марними мріями. Не спаруєш голубки до півня, бо голубка півневі не рівня. Так і ми з тобою. І віднині нам не варто бачитися. Лише Бог знає, як сильно я кохаю тебе. Але віднині ти чужий наречений, тож гріх нам ось так з тобою... – Настя не договорила, бо на очі навернулися сльози, і бідолаха відвернулася, щоб їх приховати.

Роман миттю схопив її в обійми, пригорнув до грудей, почав утїшати. Настю він випадково зустрів дорогою до Володимира – їхав з дорученням, а вона поверталася з двору боярина, якому носила на продаж полотно власного виробництва. Він запропонував підвезти її до міста. Вона погодилася. Відтоді Роман утратив спокій, закохавшись по вуха.

Настя дійсно була йому не пара, бо батько її, колись заможний купець, збанкрутував та помер. І дівчина з матір'ю виживали як могли. Але навіть якби Настя була заможною, то гоноровий Данилович нізачо б не дав згоди на такий шлюб. Роман це розумів, але покинути Настю було понад його сили.

І тому бажання Ксені піти за нього, а не за Андрія, стало найбільшим нещастям усього його коротенького життя. Спочатку Роман навідріз відмовився одружуватися, але владний батько скорив його, пригрозивши вигнати з дому в одній сорочці та проклясти. А Настя навідріз відмовилася тікати з ним. І відтоді Роман злився на всіх: на Ксеню через її

закоханість; на брата, якому однаково було з ким одружуватися і який міг би допомогти; на батька за його честолобство; на Яцьковича за його потурання дочці.

Проте хлопець не збирався здаватися, а продумував, як можна зарадити цій наглій біді. Спершу він думав одружитися з Ксенею і, отримавши її посаг та частину батьківського майна, що забезпечило б йому матеріальну незалежність, оселити Настю з матір'ю десь поруч та жити з нею як з дружиною. Але потім уторопав, що його побожна та добродісна любка навряд чи погодиться на таке. Тоді у Романа виникла думка після весілля вбити Ксеню – так би він отримав і майно, і свободу. А як удівець міг спокійно одружитися з Настею – тут батько вже не зміг би йому вказувати. Ця підла думка додавала йому наснаги.

– Насте, обіцяю тобі: я щось придумаю, щоб ми були разом! Вір мені, кохана! Благаю тебе! – шепотів Роман, цілючи дівчину.

Розділ III

Ігрища у Володимирі

Прохолоду уст її, перлинок світлий ряд
Овіяв диких трав та меду аромат.
Весняна ніч так пахощами лине,
Коли на небі узороччя зір горять.

Імру аль Кайс

На блакитно-золотавому фоні неба, в обрамленні ніжної зелені та квітів святий Юрій ефектним жестом здіймав спис, цілячись у яскраво-червону зубату пащу дракона, чие чорне тіло вилося кільцями, подекуди виблискуючи сріблом луски. Обличчя святого було сповнене гнівом, а в очах дракона застигли одночасно страх і ненависть. Навіть білосніжний кінь святого Юрія грізно скалився та підняв копито, збираючись розчавити цю богопротивну мерзоту. Зрозуміти обурення святого було нескладно: вдалечині майоріла жіноча постать – королівна, яку віддали у жертву дракону-людожеру.

– І який же воно майстер створив таку красу? – задумливо мовив простий смертний Юрій, з Божої ласки уроджений князь та володар Русі, дивлячись на свого святого покровителя, майстерно витканого на гобелені.

– Ні, ти зовсім знахабнів! Невже ти не розумієш, що я говорю з тобою про важливі речі, а ти баньки п'ялиш на цю ганчірку? – обурено вигукнув Дедько, бо цілісіньку годину читав нотації своєму колишньому вихованцеві.

Юрій зітхнув та відвів очі від гобелена. Страдницьким поглядом обвів кімнату, немов прикрашені різьбленням дерев'яні навіконники та одвірки, пофарбовані у червоний колір, могли позбавити його товариства вихователя. Погляд короля зупинився на розгніваній пичці Дедька. Юрій зітхнув та опустив очі на візерунчасті глиняні плитки, якими було устелено підлогу кімнати.

– Дедьку, зізнайся чесно: ти бісишся, що я віддалив тебе від себе. Чи не так? – відверто запитав він.

– Як віддалив, так і наблизиш, хлопчику мій, – осміхнувся Дедько. – Я з юних літ служу при князях. Ще твоєму дідові, вічній пам'яті королю Юрієві Львовичу, служив! І кожен князь завжди мав у мені потребу.

– Тож ти такий древній, що тобі час на спочинок. Дедьку, у тебе онуки є – займися ними. Учи їх того, чого навчав мене. Або жінку собі візьми. Тільки молоду, дебелу, смачну. Таку, щоб ти й думати про мене забув, – зухвало радив Юрій.

– Та через тебе, хлопчику мій, жодної цілої жінки в усьому Володимирі й удень зі свічкою не знайдеш – усіх скуштував, – одразу парирував боярин та ехидно подивився на молодого короля.

До своєї досади, Юрій почервонів. Чи тому, що кормилець слова ніде не позичав, чи тому, що стало соромно, адже жінки були його слабкістю. Юрій і сам не розумів, чому не може пропустити жодної спідниці – хоч боярської, хоч холопської. Так, він має красуню-дружину. Але його королева така манірна та холодна, а чужі жінки такі знадливі та солодкі!

Юрій зітхнув. Підвівся з крісла та пройшовся кімнатою, щоб приховати своє збентеження. Король перебував у розквіті молодості. Мав двадцять дев'ять років. Високий, ставний, гарної статури, з різкими, але приємними рисами обличчя, темно-русявим волоссям, яке легкими завитками лягало на плечі. Юрій начисто голив обличчя, залишаючи лише пишні ефектні вуса, які відкривали хоч і твердо окреслені, але чуттєві губи – промовисте свідчення пристрасті до плотських утіх. А от дещо важке квадратне підборіддя вказувало на його вольовий норов та рішучість. Втім, увесь образ Юрія дихав владністю та гонором. Але це враження трохи згладжували його очі – сині, наче волошки.

Юрій ще раз поглянув на гобелен і, поміркувавши, заговорив:

– Дядьку Дмитре, ти дорікаєш мені, що зрікаюся боярства, яке посадило мене на трон? Але поглянь на це з іншого боку: чому бояри дбають лише про свої користі? Вони перетворюються на княжат у своїх уділах. Якщо я їхній король, то чому вони мною попихають? Адже...

– Ти князь, Юрку, – поправив Дедько.

– Я буду королем, – спокійно напеліг Юрій, – бо в мене намагаються видрати з рук мою вотчину. Нехай мій батько поляк, але мати – русинка. А дід мій теж русин і до того ж іще й королем був. Спроби Казимира посадити на мій трон цього вбогого Влодка пішли прахом. Я йому цього не подарую – я дочекаюся свого часу та доможуся того, що мене коронують. І всі сусіди визнають мене королем Русі, влада якого священна, тож не варто зазіхати на моє королівство. Я роблю це не заради свого гонору, а заради користі своєї землі. Нехай допоможе мені Господь! І ти мені не перешкодиш!

– Ліпше не буди лихо! Хан Узбек тобі цього не вибачить – він вважає тебе своїм васалом, і якщо приймеш корону з рук Папи, то це означатиме, що ти зрікся його, – зауважив Дедько. – Згадай, як вправно ми з тобою від хана відкараскалися, титулюючись князем Малої Русі[18 – Під Малою Руссю слід розуміти Галичину та Волинь. Узявши таку титулатуру, Юрій продемонстрував, що не претендує на інші землі Русі як законний спадкоємець, і таким чином позбавив себе ворожого ставлення Золотої Орди.]. Ех, шкода, що не можна повернути всі руські землі, – зітхнув боярин. І його вічно колючі карі очі зволожилися, а погляд затуманився, немов старий поринув у солодкі мрії, де Русь знову єдина та сильна, а Київ – столиця величної імперії, як було колись, поки не прийшли дикуни-монголи.

– Нічого! Мені доносили, що хан Узбек уже дуже старий, а я молодий і дочекаюся того дня, коли він помре. Настане день, коли Русь знову буде єдиною. Але нині я мушу зміцнити ту її частку, яку мені довірив Господь. І для цього мені потрібні надійні союзники.

– Ось тільки насмія прийняти католицтво... – почав Дедько, але Юрій гнівно його урвав.

– От який нечестивець це вибrehав? Хто звинуватив мене в цьому? Згадай, скільки сил ви з моєю матонькою, втім як і я, поклали на відновлення митрополії[19 – Юрій та його тесть Гедимін клопоталися про створення окремих від Києва митрополій у своїх володіннях. У 1331 р. константинопольський патріарх відновив Галицьку митрополію, запроваджену у 1302 р. Але стараннями Теогноста митрополита в Галичину так і не призначили, бо грек мріяв об'єднати під своєю владою всі руські єпархії. Тому у 1332 р. він домігся від патріарха ліквідації Галицької митрополії.]? Як годили цьому грекові, мов болячці, але все прахом пішло! Клятий грек! Нехай жадає він харчу, вина і пива, але нехай йому, лукавій облуді, буде скудно! – гнівно говорив Юрій про київського митрополита Теогноста.

– Папа дасть тобі корону лише в обмін на католицтво, і русини тобі цього не вибачать, бо ніхто з нас не зречеться обряду своїх предків і не прийме короля-католика, – повчально гнув своє Дедько. – Та й де гарантії, що Папа коронує тебе?

– Ось підтримкою Папи мені б не завадило заручитися. Не в релігії справа. Дружба з Папою подарує мені хорошого союзника, бо я мрію розширити свої землі. І взагалі: облишмо цю марну бесіду. Я правитиму одноосібно, і ані ти, ані інші бояри мені в цьому не завадять. Я не даватиму вам своїх земель у вічне володіння – я на них господар і пан! Хочете землі – служіть мені зі своїми синами, за що матимете винагороду. Хочете в багатстві жити – не заважайте мені купців та іноземців принаджувати. Вони приносять з собою нові знання, ремесла, нові звичаї, платять мито, привозять свої товари та купують наші. Не бійся, нашому старому укладу життя це не нашкодить, а лише поліпшить його та зміцнить. Не заважайте мені посилювати міста – це основа майбутнього добробуту та сили моєї... себто нашої з тобою землі, – владно карбував кожне слово Юрій, бо ці його далекоглядні плани були кістками у боярських горлянках.

Дедько слухав, кривився, але не переривав. А коли король замовк, серйозно мовив:

– Юрку, це все дуже добре, і, можливо, у дечому твоя правда. Але бояри, особливо галицькі, не дадуть тобі цього здійснити, бо міцніє твоя влада. Вони зметуть тебе, мов борвій билинку.

– То й ти проти мене? – гнівно запитав Юрій, втрачаючи терпіння, яким ніколи не міг похвалитися.

– У тому то й річ, що за тебе, хлопчику мій. Болить душа, мов ти мені кривий син. Тому дуже прошу тебе, синку, будь тихішим, – вкрадливо радив Дедько.

– На що ти натякаєш? – гнівно скинувся Юрій.

– Он нещодавно белзького воеводу вбили. Невже ти гадаєш, що просто так?

– Це був нещасний випадок, – відрізав Юрій. – І закликаю Пана Бога у свідки, що скорбію і по воеводі, і по його дружині, яка доводилася тобі сестрою.

Дедько гірко зітхнув. У листопаді дивним чином загинув його зять – белзький воєвода Михайло Єлізарович – з усією родиною. Уночі почалася пожежа, і їхній терем згорів дощенту разом із сплячими людьми. Дедько підозрював, що це був підпал, та вимагав від Юрія слідства. Але не було жодного доказу чи свідка, бо загинула навіть челядь! Старому не хотілося вірити, що його вихованець доклав руку до цієї трагедії. Адже не вперше гинуть чи безслідно зникають свавільні бояри. А останнім часом його покійний зять був на ножах з молодим королем.

Юрій із жалем дивився на свого кормильця, підійшов до нього, стис долонею його плече та лагідно заговорив:

– Дядечку, не журися! Така вже сувора воля Божа, що він забрав до себе твоїх родичів! Присягаюся тобі, що якби це було у моїй владі, то я б докопався до правди та жорстоко б скарав їхніх убивць. Царство ім небесне! Не журися! І якщо ти так уболіваєш за мене, то поїдеш у Перемишль старостою – наведеш там лад і заразом за боярами наглядатимеш, щоб вони бунт не підняли.

– Ти висилаєш мене, – гірко усміхнувся Дедько.

– Чому ж висилаю, коли ти поїдеш мені служити? – зобразивши щире здивування, мовив Юрій. – Яка тобі різниця, де служити: у Галичі, Володимирі чи Перемишлі? Однаково діятимеш на мою користь, якщо так щиро непокоїшся за мене. І ходімо, бо без мене учту не почнуть, а гості чекають.

Дедько уважно глянув на короля, але Юрій відкрито дивився на нього ясними синіми очима.

– Що ж, ходімо, ваша величносте, – сухо мовив старий боярин та рушив до дверей.

У середині лютого почався Колодій. І Юрій, прагнучи догодити володимирцям, розпорядився влаштувати протягом тижня великий торг, усілякі розваги та забавки і навіть оголосив лицарський турнір[20 – Лицарські турніри відбувалися ще за часів Володимира Великого, бо Русь-Україна мала налагоджені культурні контакти з Західною Європою.]. А сьогодні запросив до себе на бенкет місцеве боярство. І у великій гридниці зібралося чимало гостей. Юрій задоволено усміхнувся, помітивши серед натовпу багато жінок. Отже, після учти обов'язково влаштують танці! Юрієві теж хотілося веселощів і розваг, хотілося втекти від вічних турбот про королівство, безкінечних сварок та суперечок з боярством, хотілося просто спокійно пожити, як інші люди. Але він король, тому мусить забувати про власні потреби чи бажання.

Запал Юрія одразу згас, коли він побачив дружину. Королева Євфимія, помітивши чоловіка, теж не зраділа та манірно підібгала губи. А до цього весело щебетала з наближеними бояринями. От уже невідомо: чи то Офка не кохала Юрія, чи то не могла йому вибачити численні зради. Прикро! Ці двоє так личили одне одному, складали красиву пару, але не мали подружнього щастя. І, найголовніше, дітей. Юрій розумів, що йому потрібен спадкоємець, і з цією метою регулярно навідувався у ліжко дружини. Але їх наче зурочили: за дев'ять років шлюбу Офка жодного разу не завагітніла.

Юрій підійшов до дружини, галантно простягнув їй руку та повів за стіл, відповідаючи на вітання бояр легким кивком.

Коли королівське подружжя всілося на чолі головного стола, гості квапливо розсілися за бічні столи, що тягнулися уздовж стін. На королівських

бенкетах завжди було весело та ситно. А сьогодні був особливо багатий стіл, бо через тиждень почнеться Великий піст. На столах пашіли рум'яною скоринкою гуси, голуби та кури, а шматки запеченої телятини гордовито відливали жиром та м'ясним соком. Поруч красувалися квашена капуста, солоні гриби й мочені ягоди, розливаючи гостро-кислий аромат, від якого миттєво прокидався апетит і який лише посилювали знадливі підливи, каші, різноманітні пишні та рум'яні пиріжки. Звичайно, усе це смажене, щедро приправлене перцем ідло викликало пекельну спрагу, тому слуги не встигали підносити глечики вина, меду та прохолодного квасу. Світло безлічі свічок відбивалося у численних срібних кубках, які раз у раз здіймалися догори з побажаннями довгих літ королівському подружжю.

Скрізь стояв веселий гомін – гості самозабутньо веселилися, жартували, іли доти, доки з глибини гридниці не заграла музика. Усі завсідники королівського двору знали, що це улюблений співець короля – Хотко, котрий з особливої ласки мешкає просто в дитинці. Одразу голосно залунали побажання: чоловіки просили заспівати щось героїчне, жінки – про кохання, а молоді хлопці – щось непристойне та гріховне, бо в репертуарі Хотка були й такі витвори невідомих дотепників.

Звичайно, Хотко спочатку заспівав улюблену билину короля про те, як богатир Олешко Попович звільнив Київ від Тугарина. А потім, на догоду жіноцтву, виконав билину про цього самого Поповича та Оленку, сестру таких собі Петровичів. Однак з вельми цікавим змістом – звів Олешко поклеп на Оленку її братам, мовляв, варто у її віконечко постукати, як дівчина вискочить у самій сорочці. Розгнівані Петровичі, переконавшись, що це правда, хотіли стратити бідолашну Оленку. А закоханий у дівчину Олешко, який ніяк не міг вирвати її з лап братів-тиранів, навчив кохану, як їх ошукати, а потім хитро викрав та повинчався з нею.

Після такого довгого співу Хоткові треба було перепочити, а точніше – зволожити горло медом. А розбурхані романтичною історією гості зажадали танців. Юрій знав, що Офка любить танці. Але танцювати з нею йому не хотілося, тому він шепнув Дедькові, який займав почесне місце по його правіці, щоб той запросив королеву. Старий, звісно, не відмовив. Попри кремезну статуру він мав репутацію вправного танцюриста.

З нудьгою Юрій споглядав пари танцівників, коли його зір вихопив з натовпу невисокого зросту дівчину в рожевій сукні. Вона дуже нагадувала гавеня, бо вертіла головою на всі боки, наче не помічаючи двох хлопців, які настирливо терлися поруч. Ось Юрій потрапив у її поле зору, і дівчина розквітла такою щасливою та ніжною усмішкою, що він мимоволі усміхнувся їй у відповідь. Проте дівчина цього не помітила – вона дивилася кудись за його спину. Король озирнувся – за його кріслом переховувався Роман і чи то удавав, чи то справді не помічав, як ця дівчина на нього дивиться.

– Романе, – неголосно гукнув Юрій. І коли хлопець нахилився, запитав: – Що то за дівчина? Он та, у рожевій сукні. Вона тебе очима їсть, а ти стоїш, мов пень трухлявий, і не бачиш.

І тут король здивовано побачив, як Роман скривився, але швидко опанував себе та ввічливо пояснив:

– Це Ксенія, донька боярина Івана Яцьковича з Княгиничів, судді двору вашої величності, і моя наречена.

– Он воно як! – мимоволі здивувався Юрій. Він уже давно познайомився з боярином, якого так нахвалював відданий Данилович, і визнав його цілком корисною для себе людиною. Проте не знав жодного з його родичів. – Отже, тебе вирішили загнuzдати, жеребчику мій, – паскудненько хихикнув Юрій. –

Проте немає нічого злого, щоб на добре не вийшло. Pozнайом мене зі своєю нареченою.

- А... - почав Роман, але затнувся.

- Тобі шкода? - дорікнув Юрій.

Хлопець зітхнув та попрямував до нареченої. З цікавістю Юрій спостерігав, як Роман підійшов до дівчини, а та аж затремтіла від задоволення. Самозабутньо дивилася на нареченого, з жадібністю ловлячи кожне його слово. А коли Роман простягнув їй руку, занадто квапливо вклала свою долоньку у його і, поки він вів її, не зводила з нього очей.

Коли пара підійшла ближче, Юрій здивовано скинув бровами - Ксеня виявилася ще більш гарненькою, ніж він угледів здалеку. Навіть занадто гарненькою! Хоч риси обличчя їй не мали якоїсь родзинки чи печатки породи, а носик узагалі був кирпатим, проте разом усе це складало неперевершений образ, який одразу западав у душу, чарував і вривався у пам'ять. Особливо вабили очі - великі та сірі, вони сяяли, мов рідке срібло. І так наївно дивилися на світ навколо, наче не відали, скільки в ньому зла! А нині, попри присутність короля, ці чудові очі були звернені лише на Романа. Юрія гризнула досада, що ця кралечка до нестями закохана у такого бевзня. Роман грубо осмикнув наречену, і вона нарешті поглянула на короля.

У Юрія аж подих перехопило, коли він зустрівся з Ксенією поглядом - вона подивилася на нього, мов на якусь цікавинку, зовсім не переймаючись, що це володар Русі. Для неї єдиним володарем у світі був Роман. Юрій аж губу закусив, спрагло ковзаючи поглядом по обличчю Ксені, плечах, грудях, тонкій талії та спокусливих стегнах, які безсоромно підкреслювала сукня. «Треба ж яка свіженька! Мов духмяний подих весни! Або свіжий вітер, що дмухає у задумливий літній полудень та несе в собі пахощі квітів. Пощастило цьому йолопові - он як груди випирають під сукнею! Мабуть, тугі та високі, біліші за сніг, солодкі, мов медові яблучка! Господи, на мою погибель ти наділив жінок грудьми! - думав Юрій, відчуваючи, як у тілі прокидається хіть. - І чому недоумкам завжди дістаються такі ласі дівки?!»

Мовчання затягнулося, тому Ксеня невимушено усміхнулася королю. Усмішка вийшла пустотливою, і від неї очі дівчини засяяли так, що у Юрія в голові запаморочилося. Але він швидко вгамував себе і вкрадливо заговорив:

- Усмішка запалює очі людини, мов свічка. Але твоїм очам, панно, не треба вогню. Вони сяють, бо світло у твоїй душі.

- А у душі вашої величності солодкий мед, бо у ласкавості своїй ваша величність звернув увагу на мене, вбогу, чим неказанно втішив, - одразу ж невимушено відповіла Ксеня.

- Ніщо так не прикрашає жінку, як скромність, - манірно відповів на це Юрій. - Але твоя нескромність у тому, що ти занадто захоплено дивишся на свого нареченого.

- Він мій майбутній чоловік, тож немає гріха в тому, що я захоплююся нареченим, - знайшлася дівчина. І Юрій задоволено усміхнувся - йому подобалися дотепні жінки. З такими не занудьгуєш у ліжку після любові.

- І коли ж у вас весілля? - поцікавився Юрій, зауваживши, що при цих словах Роман кисло усміхнувся.

- У березні.

– А чи не хотіла б ти, Ксеніє, служити у почті її величності? – досадливо запитав Юрій, бо розмова пішла якось недолуго, а йому хотілося вразити дівчину пишномовністю та дотепністю. – Мені любо було б бачити, як нам з її величністю служить щасливе подружжя.

– Ні, – не замислюючись, відмовилася Ксеня. А потім схаменулася та квапливо додала: – Але якщо Роман побажає, то я з радістю...

– Не побажаю, – урвав її Роман.

На це Ксенія лише знизала плечима – мовляв, зроблю так, як скажеш, бо твоє слово для мене закон.

– Що ж, благослови вас Господь. Потанцюй зі своєю нареченою, Романе, не поже їй нудьгувати, – наказав Юрій. – Я обійдуся без тебе! – запевнив він, бо хлопець уже зібрався відмовлятися.

Роман із Ксенією відкланялися та пішли геть. А Юрій дивився їм услід та спостерігав, як попеляста коса Ксені танцює за її спиною, спокусливо торкаючись попереку. «І знадив же мене чорт помітити цю дівку?! Тепер усю ніч із голови не йтиме!» – роздратовано подумав він.

Ксеня вперше потрапила на королівський двір. І коли їхала сюди, то страшенно нервувалася. Мати дозволила їй вдягнути омріяну сукню, але на підході до дитинця Ксеню здолала боязкість – а чи не виглядатиме вона як біла ворона серед зграї чорних? Ну то й що, що це нова мода! Може, при дворі усі традицій дотримуються! Але опинившись серед гостей, дівчина заспокоїлася – королева та весь її почет були вдягнені так само. І завдяки цій сукні вона одразу опинилася в центрі уваги, а коли почалися танці, то її запросило декілька хлопців. Ксені дуже хотілося потанцювати, але вона боялася розгнівати Романа. Він усе не з'являвся, і лише випадково вона помітила його поруч із королем. Ксеня так сильно зраділа, що її не вразила увага короля. Ба більше, вона й не замислилася про це. Натомість раділа, що Роман танцює з нею, хоч і за королівським наказом.

Юрій хижо спостерігав за Ксенією та Романом. Його душила заздрість, що хлопець має можливість торкатися тіла дівчини, притискатися до нього в танці. Але у цього дурня такий вираз обличчя, мов це йому у важкість! «Він не кохає її!» – зрозумів Юрій.

– І що ж ти там таке видивляєшся, мій любий чоловічку? – пролунав над вухом мелодійний голос королеви, і Офка граційно опустила у своє крісло.

За звичаєм, її волосся було приховано білосніжним убрусом, який вигідно підкреслював теплий відтінок її шкіри та трикутну форму обличчя з трохи впалими щоками, темно-малинові уста та сіро-зелені очі. А невеличка діадема, що виблискувала дорогоцінним камінням, надавала Офці царственості. Але Юрія не зворушувала краса дружини, і він холодно мовив:

– Видивляюся, чи не втомила ти мого кормильця.

– Дедька важко втомити. Сивина в бороді, а біс під ребром. Поглянь, уже третю боярину у танок веде! – усміхнулася Офка. – Про що ви говорили з ним перед учтою?

– Він дорікав мені, що не слухаюся бояр.

– Юрію, ти б дослухався його порад, – серйозно мовила дружина. – Він ніколи тобі злого не радив.

– Він біситься, бо втратив свій вплив при моєму дворі. І це часом не він тебе підіслав?

– Ні. Я й сама все бачу.

– З-за церковних книжок та диму від ладану? – підштрикнув Юрій, знаючи про ревну побожність дружини, яка виросла язичницею.

Офка ображено підібгала губи.

– Ну, не дмися! Тобі не личить! Краще усміхнися мені та ходімо танцювати, – примирливо запропонував Юрій. – Я ж знаю, як ти це любиш! – і нахилився до дружини ближче, грайливо зиркнув та зашепотів: – А потім підемо у твою опочивальню. Страх як скучив за тобою! – і жваво підхопився та повів дружину в танок.

Наступного дня на широкій луці перед Володимиром постало безліч торговельних яток, а дехто розклав свій товар просто на возі. Юрій не даремно наказав винести ярмарок за мури міста, бо з'їхалося чимало охочих, і в місті було б тісно.

Володимирці та приїжджі з околиць снували від ятки до ятки, оглядаючи товари. Безліч молоденьких дівчат товклося у ятках, які сяяли намистами з бісеру, дрібних перлів та коралів і де купами лежали дешеві сині, фіолетові, зелені, жовті браслети зі скляних намистин. Дешеві, але всіма улюблені, бо навіть найбідніші дівчата могли дозволити собі ці витвори володимирських майстрів. Поважне жіноцтво чинно прицінювалося до сувоїв заморських шовків і сукон, мотків із золотою тасьмою та стрічками, тонкого льняного полотна та більш цупкого конопляного місцевого виробництва. Дітвора, отримавши від батьків дрібну монетку, жадібно роздивлялася ятки з солодошами. Дитячі очі сяяли, оглядаючи ці багатства, і чимало дітлахів не могло визначитися: пиріжок, пряник чи крендель? Десь іржали коні, яких привели на продаж. Їм вторили вівці, перекикуючи корів. У рядах зі зброєю теж було людно. Але покупцями тут були переважно бояри чи королівські дружинники.

Втім більшість люду оминала торгові ряди, кваплячись до високих помостів, спеціально зведених для знаті, щоб зручніше було спостерігати турнір. Такі бої були популярними здавна. Але з заходу дмухали нові віяння, і нині турніри стали більш шляхетними, витонченими та показовими. У них брало участь здебільшого боярство, проте бувало, що й прості люди сходилися лава на лаву.

Юрій, ідучи у санях, із задоволенням оглядав це свято життя та веселощів. І з іще більшим задоволенням слухав побажання всіляких благ, які йому услід кричали містяни. А доїхавши до торжища, наказав зупинитися, бажаючи пішки пройтися торговими рядами.

Офка іхала з Юрієм, і її персикові щічки раз у раз рожевіли від щастя. Особливо коли вона зустрічалася з веселим поглядом чоловікових синіх очей. «Якби він завжди був такий ніжний і пристрасний, як сьогодні вночі, – думала вона. – Якби ж то ніколи не дивився на жодну іншу жінку! Може, тому Господь карає нас безпліддям, бо ми постійно сваримося, а він грішить із чужими жінками? Ох, якби ж то я народила йому сина!»

Офка вже й сама не могла визначитися: кохає вона чоловіка чи ненавидить. У ті години, які він проводив з нею у ліжку, вона почувалася найщасливішою серед смертних. Але коли Юрій ішов від неї, дражнив чи підштрикував побожністю, нехтував її товариством, Офка люто ненавиділа його. От сьогодні він провів із нею весь ранок, але вже надвечір знову знехтує, затіявши якусь розвагу з боярами й залишивши її нудьгувати.

Юрій допоміг дружині вибратися з саней та повів її торговими рядами, ледь не лопаючись від самовдоволення, бо всі йому кланялися, а жінки проводжали захопленими поглядами. Хай там як, але володимирці любили свого молодого та вродливого короля, вибачаючи йому гріховні витівки та гонор.

Неквапно Юрій з Офкою дійшли до ристалища, де всілися у крісла на спеціально збудованому помості. Навколо розташувався їхній почет, який мусив стояти. Ледь королівське подружжя всілося, як засурмили сурми і всі, хто не встиг наловити гав у торгових рядах, кинулися до ристалища, щоб не пропустити початок, коли учасники урочисто проїжджають перед королем з королевою.

Юрій любив турніри більше за полювання. Останнє, усупереч поширеній серед монархів традиції, було для нього радше неприємним обов'язком, ніж задоволенням. Зате отакі побоїща... О, тут душа Юрія співала! Юним він охоче брав у них участь, але згодом мусив відмовитися через ризик покалічитися або загинути. Тому коли після герольда та суддів, які урочисто пройшли першими, потягнулася вервечка вершників – учасників турніру, король подався вперед, щоб краще їх роздивитися. За звичаєм, у перший день билися зовсім юні хлопці. Юрій уважно оглядав кожного з них, придивлявся до гербів, намальованих на щитах, відчуваючи ту заздрість, яку відчуває дитина, бачачи цікаву іграшку у приятеля. Більшість цих гербів були йому знайомі. Але серед останніх вершників іхав молодий хлопець, на чийому щиті був незнайомий герб: три срібних вруби на червоному полі щита, над ними – золотий шолом зі срібним наметом та двома срібними колами з червоними серединами, з яких виникав срібний пес з червоним язиком у нашоломнику[21 – Герб «Корчак» описано в тому вигляді, у якому він потрапив до фламандського гербовника Гелре кінця XIV ст. Герб відомий з 1142 року, його використовували польські шляхтичі Горайські, що ведуть свій рід від боярина Руського королівства Івана Русина (він і його родина є прототипом Яцьковича та його сім'ї).].

– А чий це син? – мимоволі вигукнув Юрій. Вершник його зацікавив тим, що попри зовсім юне миловиде личко впевнено і гордовито сидів у сідлі та мав такий вигляд, наче з пелюшок брав участь у турнірах.

– Та Остап, середній син боярина Івана з Княгиничів, твого нового судді, – пролунало над вухом.

Піднявши голову, Юрій побачив Дедька, який височів над ним, мов могутній столітній дуб. Сам Дмитро похмуро оглядав молодих бояр, і в його очах чомусь світилася лють. Мабуть, тому, що він не мав синів, а всі небожі загинули, і ця обставина неабияк гнітила старого.

– А! – протягнув Юрій, стежачи за Осташком.

Хлопець проїхав у кінець ристалища, де до нього підбігла дівоча фігурка у червоній шубці. Юрієві погано було видно обличчя дівчини, зате він чудово бачив, як вона щось палко говорила Остапові, а той наче її заспокоював, а потім нахилився, поцілував у лоба та квапливо поїхав геть. Загадкова дівчина понуро пішла до помосту. І коли вона підійшла ближче, Юрій упізнав Ксеню. «О, знову вона! Це ж треба, які в неї ніжні стосунки з братом!» – подумав він.

Учасників поділили на два загони, і коли герольд оголосив правила бою, вони роз'їхалися в різні кінці ристалища – їм належало вибити свого суперника списом із сідла. Але задля зменшення випадків каліцтва, а іноді й смерті, на списи одягали спеціальні наконечники у вигляді «коронки».

Також суворо заборонялося бити списом в обличчя або цілити в суперника уламком списа.

Засурмили сурми, і юні бояри зрушили коней, набираючи розгін. Усе ристалище завмерло у передчутті, і в цій тиші добре було чути, як гупотять копита по мерзлій, засипаній піском землі, щоб коні не послизнулися. Аж раптом тишу розірвав гуркіт обладунків та тріск зламаних списів – хтось вилетів із сідла, а хтось, всидівши, лише зламав спис. Тих, хто впав, забрала челядь, і хлопці знову вишикувалися у два ряди по різні кінці ристалища. За правилами, збиватися вони могли дванадцять разів, після чого починалася найцікавіша частина – усі, хто всидів у сідлі, збивалися вже парами.

З певним вдовolenням Юрій відмітив, що Осташко всидів у сідлі, лише зламавши чотири списи. Учасники кинули жереб, розбившись на пари, і слуги почали встановлювати бар'єр, уздовж якого мали б рухатися два суперники. Під час цієї невеличкої перерви глядачі вешталися ристалищем, а дехто з заповзятливих торгівців прибіг з барильцями меду – день був морозним, і охочих зігрітися було вдосталь.

Знову засурмили сурми, і глядачі швидко очистили ристалище, займаючи місця, щоб, Боже збав, нічого не прогледіти. Суперники виїжджали парами, збивалися, знову виїжджали супроти нового суперника, доки не залишилося двоє найстійкіших лицарів.

– Подобається мені цей хлопець! – захоплено мовив Юрій до Офки.

– Який? – не зрозуміла жінка, бо неуважно стежила за перебігом турніру.

– Осташко, син Яцьковича. Дивись, який молодець! Жодного разу не вилетів з сідла! Але подивимося, як він устоїть супроти Данила з Бужковичів – то сильний суперник. Але готовий побитися об заклад на сотню денаріїв, що Осташко втре йому часнику! – захоплено говорив Юрій, коли відчув на собі погляд.

Повернувши голову, король побачив Яцьковича, який сяяв від задоволення, що хвалять його сина. Поруч із ним стояла насуплена Ірина, з тривогою стежачи за сином і не звертаючи уваги на слова короля. Іван потайки дозволив Осташкові взяти участь у турнірі, хоча знав, що дружина розгнівається. А от Ходко із заздрістю спостерігав за старшим братом, мріючи теж отримати колись від тата такі блискучі обладунки та взяти участь у турнірі. Поруч із ним переминалася з ноги на ногу Ксенія, переживаючи за брата.

Іван щиро радів успіху свого хлопчика, і водночас його серце завмирало від тривоги – чи впорається Остап? Чи не покалічиться в останньому бою?

Знову засурмили сурми, і в усіх Яцьковичів похололи серця. Осташко та Данило зрушили коней, а глядачі завмерли в очікуванні. Момент дійсно був величний – два граційних вершники, чиї обладунки сяяли в промінні зимового сонця, мчали назустріч один одному на прекрасних конях, вкритих шитими золотом попонах, виставивши вперед списи.

Мить – і Данило поцілів Осташкові в груди, однак не зламав об нього спис. Туге древко спрацювало як важіль, через що Данило, до того ж зачеплений Остаповим списом, вилетів із сідла та залишився лежати горілиць, вочевидь знепритомнівши від сильного удару об землю. Осташко всидів. Але так нервувався, що не усвідомив своєї перемоги і проскакав аж до кінця майданчика, де нарешті зупинився, отетеріло озираючись.

Ристалище вибухнуло оглушливим ревом – простолюдини підбігли до Осташка, оточили його, голосно висловлюючи своє захоплення.

– Дякую тобі, Боже, що він не покалічився! – видихнула Ірина, спостерігаючи, як оточений радісною юрбою син під'їжджає до королівського помосту.

– Усе ж таки треба було закластися на сто денаріїв, – весело сказав Юрій Офці. – Ходімо нагороджувати нашого переможця. Присягаюся, із цього хлопчини вийде найкращий в усій Русі лицар!

Офка з Юрієм спустилися з помосту та чинно наблизилися до Осташка, який уже спішився та схилювся у шанобливому поклоні перед подружжям. Юрій у найпишномовніших висловах привітав хлопця з перемогою та вручив йому дорогу нагороду – двох мисливських соколів. А Офка, стримано привітавши, винагородила хлопця тим, що прив'язала до його передпліччя свою стрічку. За звичаєм, окрім цих подарунків, Осташкові діставався кінь та обладунки Данила. Щоправда, останній мав право їх викупити.

– Моя милостива найясніша королево, ця стрічка – найцінніша винагорода, яку я коли-небудь отримував чи отримаю у своєму житті! – вигукнув розчулений Осташко, червоніючи від задоволення, бо на помості побачив схвильоване обличчя матері. Однак її очі сяяли не гнівом, а радістю та гордістю.

Король із королевою пішли. А Осташко попрямував до намету перевдягатися. Тільки зараз він відчув, як сильно втомився і як тремтять ноги та руки. А ті місця, куди суперники влучили списами, починають боліти. Коли слуга допомагав Осташкові знімати обладунки, до намету вбігла Ксенія.

– Дякувати Богові, ти цілий, Осташку! – викрикнула дівчина. – Ми з мамою душею перетіли від тривоги за тебе. А татові сьогодні дістанеться на горіхи! Але я однаково радію за тебе! Ти такий молодець! Такий, такий... Ах, братику! Я пишаюся тобою! – і Ксеня обняла брата, так міцно притискаючи до себе, що він зойкнув.

– Що таке? – одразу стривожилася дівчина. – Ти поранений?

– Ні, це забої, сестричко, – пояснив Осташко, знімаючи сорочку та оглядаючи груди, на яких потроху наливалися нездоровим багрянцем ті місця, у які поцілили списом. – Ох, і в бік влучили!

– Господи Боже! Який страшний забій! Ти хоч мамі не показуй! От навіщо король затіяв цей турнір? Яка жорстока забава! Хіба королю війни мало, що треба ще в мирний час калічити своїх воїнів? – обурювалася Ксенія, з жалістю роздивляючись торс брата. – Що? – здивувалася вона, бо брат спочатку виразно на неї дивився, а потім безцеремонно тицьнув у бік, змушуючи замовкнути.

Озирнувшись, Ксеня ніс до носа зіткнулася з королем. Почервоніла, винувато дивлячись на володаря. Але Юрій їй і слова не сказав. Натомість уважно оглянув Остапа та заговорив:

– Синці зійдуть. Та й тобі, хлопче, не звикати до них, чи не так? Занадто ти вправний у бою для своїх юних літ! Де ти навчився так добре битися?

– Усього, що вмію, мене навчив тато, – скромно відповів Остап.

– А чи брав ти колись участь у турнірі?

- Ні, це мій перший бій. Саме тому моя сестричка так стривожилася. Ми з дитинства дуже дружні з нею, - виправдовував сестру Остап.

- Отже, перший бій, і вже така вправність, - задумливо мовив Юрій. - А чи не хотів би ти служити моїм гри`днем[22 - Гридь - молодша князівська дружина, до якої входили сини бояр; особиста гвардія князя.]?

- Це для мене буде велика честь, ваша величносте, якщо я... - Осташко аж задихнувся від захоплення, віддано дивлячись на короля і не знаючи, як ще можна подякувати за таку милість.

- Тож так тому й бути! - задоволено усміхнувся Юрій.

Цієї миті до намету ввірвалася Ірина. Недбало вклонилася королю та кинулася до сина. Стурбовано оглянувши його, накинула на плечі шубу, щоб він не застудив розпалене після бою тіло. Жінка раз у раз косувала на короля, не сміючи при ньому висловити своє обурення чи ремство. Тому Юрій, мовивши до Ксені: «Гадаю, нам варто піти», - простягнув їй руку. Не вагаючись, дівчина вклала долоньку в руку короля та вийшла з ним із намету.

- Хіба ввічливо давати королю руку у рукавиці? - украдливо запитав Юрій.

- А що таке? - здивувалася Ксеня. - Холодно, і в мене руки змерзнуть!

Юрій, скинувши соболиною бровою, осміхнувся. Ксеня зашарілася та, знявши рукавицю, знову простягнула королю ручку. Юрій узяв її руку обома долонями, пестливо обмацав її прохолодні пальчики.

- Скільки тобі років, Ксеню? - запитав він.

- Шістнадцять.

- А чого ж ти така зухвала та гонорова? У такому віці дівці належить бути слухняною та покірливою.

- Хіба? - здивувалася дівчина. - Але ж холодно... - і затнулася, бо Юрій захихотів.

«Ох, яке ж воно ще дурне дитя!» - думав він, роздивляючись Ксеню. Її щічки та носик почервоніли від морозу, але загалом вона мала дуже милий вигляд у шапочці з хутра куниці та шубці, підбитій червоним сукном. «Дитя, а вже таке звабливе», - відзначив Юрій, ласо оглядаючи спокусливі губи дівчини.

- Я, мабуть, піду, - несподівано заявила Ксенія.

- Я не дозволяв тобі йти.

- Але в мене ноги змерзли! - обурилася вона.

Юрій не витримав і зареготав.

- Що тут смішного? - образилася Ксеня, коли з шатра вийшла Ірина.

Юрій мусив стулити пельку і приязно заговорив з бояринею. Похвалив Осташка та повідомив, що хоче взяти його у свій почет. А в перспективі було б непогано, якби й Ксеня почала служити королеві.

– Для моїх дітей це буде велика честь, ваша величносте, а для нас з чоловіком велика радість, що наші діти служитимуть вам, – задоволено сказала Ірина. – Але от Ксенія невдовзі вийде заміж за...

– Знаю, Роман розповідав мені. Не думаю, що він заперечуватиме, – урвав її Юрій. – Наша величність бажає бачити всю твою родину у нас на службі.

На це Ірина шанобливо вклонилася та квапливо подякувала, і король пішов геть. А Ксенія замислилася: нарешті до неї дійшло, що король приділив їй забагато уваги. Та й дивився на неї так, наче з'їсти хотів. «Краще б на мене так Роман дивився», – засмучено подумала дівчина, бо увага короля зовсім не потішила.

Розділ IV

Пастка

Ти щасливіший, маркізе, за мене.
Немає рівних твоїй нареченій!
Якщо, мій васале, ти вірний мені,
залиш мене разом із нею.

З французької народної пісні XVII ст. «Король наказав бити в барабани»

Пізнього суботнього вечора король Юрій сидів у тій самій горниці, де в понеділок розмовляв із Дедьком. З його думок не йшла Ксенія. За цей бурхливий та веселий тиждень він часто бачився з дівчиною, базікав з нею і навіть потанцював. І кожна така зустріч залишала на серці слід, породжуючи гріховне бажання. Юрій нічого не міг із собою вдіяти – ще ніколи жодна жінка не викликала в нього такого пристрасного жадання, як ця дурненька дівчинка. І з кожним днем він дедалі більше мріяв про неї. Юрій не розумів (або не бажав визнавати), що Ксенія стає для нього пасткою. Солодкою, одурманливою, згубною пасткою. Адже зазіхнути на неї означає здобути непримиренних ворогів в особі вірних Яцьковича та Даниловича. Але в Юрія не залишилося жодного доводу розуму, лише п'янка чуттєвість, розбавлена трунком брудної хоті. Він підвівся та, прочинивши двері, наказав отрокові: «Поклич до мене Романа!»

Хлопець побіг, а Юрій від нетерпіння заходив кімнатою. А потім зупинився біля вікна, задумливо дивлячись у непроглядну темряву зимової ночі. Із задуми його вирвав голос:

– Ваша величність кликали мене?

– Так, Романо, маю до тебе справу, – не озираючись, мовив Юрій. – Тобі не подобається твоя наречена, чи не так? – запитав він і різко озирнувся.

У світлі свічок було добре видно, що питання застало хлопця зненацька й спантеличило. Тому Роман не додумався збрехати, а чесно зізнався:

– Так, ваша величносте, я кохаю іншу.

– І батько тебе примусив узяти шлюб із Ксенею? – ще більш украдливо запитав Юрій, здогадавшись про підспідок цієї справи.

– Так.

Король пройшовся кімнатою, щось обмірковуючи, а потім зупинився навпроти Романа та, чіпко дивлячись йому в очі, вкрадливо заговорив:

– Хочеш, я дам тобі кілька селищ і грошей, а ти візьмеш шлюб із коханою дівчиною?

У Романа аж щелепа відвисла. Він отетеріло дивився на короля та кліпав довгими віями.

– Але чому? – нарешті видихнув хлопець. – Чому ваша величність так клопочеться про мене, недостойного?

– Тому що мені сподобалася твоя наречена, і я хочу, щоб завтра ввечері ти привів її до мене, – незворушно пояснив Юрій.

Роман почервонів. І в його очах промайнуло обурення, але одразу згасло.

– Ваша величність мусить розуміти, що Ксеня не холопка, а бояришня, і її батько... – розгублено почав говорити хлопець.

– Це вже мій клопіт, – урвав його Юрій.

– Але як... я... Я ж не можу її наказати, – мимрив хлопець.

– Приведи Ксеню до мене завтра ввечері, – повторив Юрій.

– Але як я її приведу? – майже в розпачі вигукнув Роман. – Ваша величносте, якщо Яцькович дізнається, то вб'є і мене, і вас – не подивиться, що ви король. Вона його єдина донька, і він у ній душі не чує. Дорожить більше, ніж синами! Це через її примху він погодився на наш шлюб...

– Ти хочеш узяти шлюб з коханою жінкою? Тоді подумай, як привести сюди Ксеню так, щоб ніхто не дізнався. Я бажаю цю дівчину, а все інше мене не обходить. І тільки насміє виконати мій наказ – повішу та випатраю ще живого! Пішов геть із очей моїх! – гаркнув Юрій, утративши терпіння.

Роман квапливо вибіг, а Юрій знову втупився у вікно. У непроглядній імлі несподівано проблиснули зірки, і він згадав Ксенині очі – такі ж сяйні, як ці зорі, вони завжди дивилися на нього з такою безпосередністю. І згадалися її чуттєві уста, що так невимушено складалися у звабливу усмішку. Юрій солоденько осміхнувся у передчутті плотської втіхи.

Вискочивши зі світлиці, Роман притисся спиною до стіни, важко дихаючи. Наказ короля неабияк налякав його. Але віддихавшись, хлопець зрозумів, що опинився у лещатах: з одного боку невблаганний король; з другого – суворі батько та майбутній тесть. І от хто з них страшніший? Крім того, Романа гризнула уражена гординя – немає сумнівів, що Ксеня не відмовить королю. Ну не божевільна ж вона! А її безчестя – його безчестя, бо вона ж йому наречена. «Але, з іншого боку, це законний привід відмовитися від неї, – вирішив Роман. – Ніхто не дорікне мені тим, що я покинув жінку, яка втратила дівочу честь. Вона не посміє звинуватити мене чи короля, бо це буде для неї ганьба та публічний осуд. Тож мовчатиме. А я нарешті відкараскаюся і від неї, і від свого батька. І спокійно одружуся з Настею! Господи, як добре, що ти наділив короля такою несамовитою хіттю – принаймні не доведеться брати на душу гріх і вбивати її!» І до ранку негідник обмірковував, як заманити Ксеню у дитинець так, щоб ніхто не дізнався.

Наступного дня володимирці вирушили на недільну службу. На жаль, слово Боже падало у поганий ґрунт, бо завтра починався суворий піст, і усі парафіяни думали про те, як провести цей останній день веселощів з найбільшою користю.

Юрій теж явився на службу в собор Успіння Пресвятої Богоматері. Щоправда, зробив це не зі широї побожності, а з бажання підлестити містичам, бо якась падлюка дійсно пустила чутку, що він повернувся до католицизму, в якому був охрещений у дитинстві. Тому Юрій сумлінно слухав церковні співи, ретельно приховуючи позіхи.

Роман, звичайно, теж явився у королівському почті. Він недбало слухав проповідь, раз у раз озираючись на Ксеню, яка стояла поруч з батьками й братами. «Головне – заманити її в дитинець», – думав хлопець.

Цього разу Ксеня не шукала очима нареченого. Дівчину вразив собор: величні арки, які, відштовхуючись від напівколон, тягнулися до небес, де панував Бог, рожева плінфа його стін та дивні фрески, фарби яких не потьмяніли від часу. Майже двісті років тому його побудував Мстислав Ізяславич[23 – Або Мстислав II, правнук Володимира Мономаха, великий київський князь у 1167–1169 рр. Собор було збудовано під час його княжіння у Володимирі в 1156 р.], батько князя Романа Великого, предка короля Юрія та родоначальника династії Романовичів. Відтоді в цьому величному храмі спали вічним сном князі та володимирські єпископи. Храм пережив монгольську навалу у 1240 році практично неушкодженим попри те, що був завалений трупами захисників Володимира. Але Ксеня, за своєю улюбленою звичкою, не замислювалася про такі піднесені речі. Вона просила в Бога вибачення за свої грішки та шлюбного щастя з коханим.

Після служби Роман підстеріг Ксеню на виході з собору та лагідно загомонів. Батьки та брати не стали заважати та пішли уперед, але бідолашна Ксеня цього навіть не помітила – вона самозабутньо слухала коханого.

– Прогуляймося торжищем? – невимушено запропонував Роман. – Сьогодні останній день Колодія, хотілося б погуляти з тобою.

– Звичайно! – квапливо погодилася Ксеня.

– Тільки не розповідай батькам – вони в тебе такі строгі, що не пустять, – обережно попросив Роман.

– Але як я піду без дозволу?

– Вигадай щось! Збреши, що тебе подружки кличуть повештатися містом. Ну, Ксеню, моя ладо! Це ж так цікаво: утекти від усіх та побути трохи разом, коли ніхто не знає і не стоїть над душею! – зваблював Роман.

– Лише заради тебе! – видихнула дівчина та кинулася наздоганяти батьків.

Ксеня вправно збрехала матері, що вже встигла потоваришувати з іншими бояришнями і вони кличуть її погуляти торжищем, тож вона просить дозволити. Ірина нахмурилася. Нічого поганого не було в тому, що донька погуляє з новими приятельками. Проте материнське серце завмерло, чомусь передчуваючи лихо. Жінка вже відкрила рота заборонити, але Іван лагідно мовив:

– Звичайно, донечко! Гуляй, поки не заміжня. Бо потім за домашнім клопотом і світу білого не побачиш. Я накажу слугам чекати тебе біля П'ятницьких воріт на заході сонця. Тебе так влаштує?

– Так, таточку! Дякую! – щасливо вигукнула Ксеня та кинулася батькові на шию. Розцілувала в обидві щоки, потім обняла маму, підморгнула братам та побігла назад.

Роман повів Ксеню на торжище – у дитинець король наказав привести її надвечір, тож треба було якось згаяти час. Ксеня щось радісно щебетала, але Роман не слухав її. Точніше, його дратувала її балаканина. І щоб заткнути їй рота, запропонував:

– Хочеш пряника?

– Так, я їх дуже люблю! – зраділа Ксенія. – І я зголодніла!

– Тоді, може, пиріжок з м'ясом чи сиром?

– Ні, хочу пряника!

– Я й забув, що ти їх любиш, – мимоволі усміхнувся Роман, підводячи її до ятки з солодощами. – Стільки всього останнім часом сталося, що забув. Але нічого! Як одружимося, то часто балуватиму тебе пряниками.

Відповіддю йому був лише сповнений щастя погляд. Роман дивився, як Ксеня з апетитом їсть пряник, як задоволено облизує губки. Вона виглядала зовсім дитиною, беззахисною та зворушливою, і в його серце постукала жалість. «Вона не винна, що покохала мене, – подумав Роман. – Серцю ж не можна наказати. Вона ж не знає, що не любя мені. Може, якби знала, то й не наполягала б на шлюбі».

Ці думки були недоречні, бо породили сумніви, і Роман завагався. Стояти на одному місці було холодно, тому пара пішла рядами торжища, зупинившись біля балагана скоморохів. Тут розігралося цікаве видовище. Скоморохи висміювали старого купця, якого дурить молода дружина. Начебто завівся у купчихи «...простріл в хребті, пустився недуг до серденька та нижче пупа, але вище колінців, поміж ніг...» Глядачі заходилися сміхом, спостерігаючи, як «недуг» ворухиться під ковдрою, а хитра купчиха посилає дурного чоловіка шукати ліки.

– Я не хочу таке дивитися! – несподівано мовила Ксеня.

– Чому? – здивувався Роман. – Це ж смішно!

– Немає нічого смішного в тому, що дружина зраджує чоловікові.

– Але ж таке буває! Від цього нікуди не подінешся! Бо негоже старому козлу брати молоду жінку... – почав Роман.

– Якщо взяли шлюб, то треба берегти вірність та поважати одне одного. Пішли звідси! – рішуче мовила Ксеня та, ухопивши його за руку, потягла геть.

Ця несподівана чеснота Ксені вразила Романа. Настільки, що він не вирвав свою руку, а задумливо крокував поруч. Несподівано хлопець відчув погляд. Скинувши очі, побачив Настю. Кохана дивилася на нього з невимовною журбою та болем. А потім відвернулася та пішла геть.

І Романові стало страшенно гірко. Це з Настею він мав би гуляти! Її годувати пряниками! Миттєво душу охопила лютя на Ксеню, спаливши всі вагання. «Я будь-що позбудуся її!» – вирішив Роман та мовив до дівчини:

– А хочеш відведу тебе у дитинець і з висоти його башт покажу Володимир?

– Ні, не хочу! – зморщила носика Ксеня. – Мені це не цікаво! Та й невдовзі по мене таткові слуги прийдуть.

– Ну, Ксеню, кохана, не відмовляй мені! Тобі сподобається! – вигукнув Роман і, здолавши огиду, цмокнув її у щічку.

Від задоволення Ксенія засарілася та покірливо пішла за негідником. Роман навмисне повів її окільним шляхом, щоб менше людей бачило їх разом.

Дитинець стояв на високому пагорбі та відокремлювався від підгороддя власними укріпленнями – високими валами, на яких височіли засипані землею зруби – городні. Деякі з них мали приміщення, які підсліпувато дивилися на світ темними бійницями – під час облоги в них перебували захисники. Зверху по городнях тягнулися заборони з дерев'яними дахами.

Роман і Ксеня квапливо перебігли міст перед в'їзними воротами дитинця, які вінчала потужна, складена з великих соснових брил вежа. Але йти на двір не стали, а шмигнули до заборон на городнях.

З висоти стін дитинця й справді відкривався неперевершений краєвид. Дитинець наче панував над підгороддям, яке півмісяцем підходило до його укріплень. І з висоти добре було помітно, що кожна вулиця утворює неправильне кільце. На півдні розстилася заплава річки Луги, а з північного сходу текла річка Смоча, за якою починався прадавній ліс та безкінечні болота – природна цитадель столиці Руського королівства. Але з інших боків увесь Володимир оточували глибокі рови, високі вали з міцними частоколами та потужними вежами над кожними воротами міста – Київськими, Гридшиними та П'ятницькими.

Ксеня захоплено оглядала місто та околиці, рожево-сині від сутінків. І в останньому промінні підсліпуватого лютневого сонця весь Володимир здавався рожево-золотим, а бані усіх його церков горіли багряним вогнем. Особливо яскраво виблискували бані Успенського собору, де Ксенія молилася вранці. Цей собор прилягав до дитинця з західного боку, тому добре освітлювався сонцем.

– Так гарно! – захоплено вигукнула дівчина. – Я навіть не уявляла, що тут так гарно!

Несподівано Роман ухопив Ксеню ззаду та грубо заштовхав їй у рота кляп. А потім повалив долілиць, викрутив руки та швидко зв'язав їх за спиною. Ксеня спочатку нічого не зрозуміла – занадто неймовірною була поведінка нареченого. Потім отямилася, замуликала, почала дригати ногами, але Роман швидко зв'язав їх. Хлопець перевів дух – його трусило та кидало то в жар, то в холод. Він поглянув на Ксеню, яка все ще лежала долілиць. Нахмурився, немов його обурих власний вчинок. А потім перекинув дівчину через плече та квапливо поніс заборонами, боязко озираючись, щоб не зустріти небажаних свідків.

Роман спустився з заборонів поблизу княжого терема та хутко побіг до заднього входу. Навколо було порожньо – усі слуги зібралися за вечерею. А вартові якщо і бачили його, то не звернули уваги – не вперше королю таким чином постачали живу забавку.

Біля королівської опочивальні вже чекав Мацей. Це був старий слуга, який приїхав з Польщі разом з маленьким Юрієм і був йому відданий, мов сторожовий пес. Роман безмовно віддав йому дівчину. Мацей вніс її в опочивальню та посадив на ліжку. Відолашна Ксеня замуликала, спробувала підвестися, але не втрималася на зв'язаних ногах і впала на ліжку.

– Я б вийняв з твого рота кляп та розв'язав би тебе, але ти здіймеш галас! Тому посидь поки що так, – елеїним голоском мовив Мацей та вийшов.

Залишившись сама, Ксеня знову спробувала підвестися. Але нічого не вийшло. Тоді вона всілася на ліжку. «Навіщо мене сюди принесли? – думала вона, оглядаючи розкішну та зі смаком вбрану кімнату, навіть не здогадуючись, хто її господар. – Чому Роман так вчинив? Господи, що зі мною буде?»

Сидіти Ксені довелося довгенько. У шубці їй було жарко, кляп завдавав мук – надто великий, він висушив увесь рот, тис на піднебіння та язик. Але ось за дверима пролунали чиїсь кроки та голоси. Двері розчинилися, і Ксеня похолола – до кімнати увійшов король.

– Господи Боже! Оце вже рідкісний йолоп! – досадливо вигукнув Юрій, побачивши зв'язану дівчину, та квапливо розв'язав їй руки та вийняв кляп.

– Ваша величносте?! – хрипко вимовила Ксеня й одразу ж зойкнула від болю, бо підняла заціпенілі руки.

– Якої вірної служби можна чекати від селяків, які геть не вміють поводитися з дівчатами?! – вигукнув Юрій та розтер їй руки. А потім почав розстібати її шубу.

– Вашій величності це не личить! – мовила Ксеня. Відсторонилася від короля та сама зняла шубу. При цьому забула, що в неї зв'язані ноги, і ледь не впала.

Юрій усміхнувся, граційно опустився на коліно та швидко розв'язав мотузку.

– В усій Русі не знайдеться жінки, перед якою я ставав би на коліно, – м'яко зауважив він.

– А як же королева? – хрипко запитала Ксенія.

– Її величність подібне не цікавить і не зворушує, – відмахнувся Юрій. А потім налив у чашу вина та підніс Ксені, пояснивши: – Ось, випий! У тебе, бідолахи, в роті пересохло.

Ксеня з острахом узяла чашу та з ввічливості зробила кілька ковтків. Зиркнула на короля, який спостерігав за нею з дивною замріяною усмішкою. Вино було солодке і водночас пекуче, тому дівчина поставила майже повну чашу на стіл.

– Не сподобалося? – запитав Юрій та невимушеним жестом запропонував Ксені присісти на ліжко поруч із ним.

– Навіщо Роман мене сюди приніс? – запитала дівчина, боязко присівши.

– Я попросив. Тільки от не думав, що він так грубо виконає мое прохання, – зітхнув Юрій та взяв долоні Ксені у свої, знову почав розтирати. При цьому підсів до неї так близько, що торкнувся її стегна своїм.

Дівчина покосувала на короля – погляд його був неприємний, жадібний, хижий. Так ненажера дивиться на смачну страву, або ж п'яничка – на кубок з хмільним. Ксені стало моторошно, і вона відсунулася.

А в Юрія аж у голові паморочилося від її близькості. А ще мучила нетерплячка. Тож вправний ловелас не міг визначитися, як краще підійти до справи, щоб не гаяти часу на зваблення чи вмовляння жертви.

– Ваша величність дуже уважні до мене, – пробелькотіла Ксенія. – Але я не варта такої уваги вашої величності.

– Варта, мила Ксеню. Ще і як варта! – проворкував Юрій, підсаджуючись ще ближче. – Твоя поява у Володимирі прикрасила життя так, наче серед лютої зими розквітнув кущ руж, цих дивних квітів, з яких архангел Гавриїл сплів для Богородиці три вінки. Мені, королю, не личить з тобою вільно спілкуватися. А хочеться, бо ти цікава. Тому й наказав привести тебе сюди потайки, щоб познайомитися ближче.

– Ваша величність правильно вирішили, що вам не личить зі мною спілкуватися, – суворо відповіла Ксеня та підвелася, бо посуватися було нікуди – він притис її до краю ліжка. – Буде краще, якщо я підую... Ой! – вискнула вона, бо Юрій ухопив її за руку та різко смикнув униз, а потім підбив під коліно, змушуючи впасти у його обійми.

– Чому ти завжди квапишся втекти від мене? – суворо запитав він, зручніше влаштовуючи Ксеню у себе на колінах. – Я король, а ти моя піддана, тож мусиш питатися мого дозволу, щоб піти. Затям це!

– Але я не хочу тут сидіти! – відрізала дівчина, силкуючись вирватися.

– Чому ж ні? Хіба тобі не лестить моя увага? Ну, не бійся мене! Я не зроблю тобі нічого поганого, – запевнив Юрій, прочитавши в очах Ксенії страх. І зухвало ковзнув долонею по стегні дівчини до її грудей. Потягнувся до її губ.

– Як ти смієш?! Пусти мене! – вигукнула Ксеня, забувши про ввічливість. Від поведінки короля її охопив жах. Одразу згадалися паскудні чутки про збезчещених жінок та дівчат. І бідолаха нарешті второпала, навіщо її сюди привели.

– Смію, дівчинко, смію! – осміхнувся Юрій. Його долоня помандрувала уздовж спини Ксенії та зупинилася на потилиці. – Іноді я проклинаю долю за те, що вона зробила мене королем. А іноді благословляю, бо маю можливість наказати такій норовливій красуні, як ти. Адже твоя врода вразила мене, Ксеню. Ніколи в житті не бачив створіння, милішого за тебе, – говорив Юрій, притягуючи до себе голову дівчини. – І такого знадливого!

– Ваша величність не сміє так поводитися! Королева... – говорила Ксеня, без успіху силкуючись вирватися. Але Юрій її перервав:

– До біса ту королеву! Манірна, мов черниця, та холодна, мов крижинка! Набридла мені королева! От якби ти була моею королевою! – вкрадливо мовив він та виразно подивився на дівчину.

– Бути вашою королевою все одно, що в помийну калюжу лягти! – суворо вигукнула Ксенія та, зловчившись, вирвалася з рук короля і побігла до дверей.

Юрій наздогнав її, скрутив та потягнув до ліжка. Уперше в житті Ксеня відчула тваринний жах, який підсилювала гидливість. Хоч король був привабливим чоловіком, сама думка про любові з ним викликала відразу. І Ксенія почала відчайдушно відбиватися. Та так, що до крові прокусила королю руку.

Юрій аж сторопів. Проте не від болю, а від подиву, бо ніколи жодна його пасія не сміла не те що підняти руку, а навіть чинити опір. Радше навпаки – перед ним ніхто не міг устояти. Скориставшись його замішанням, Ксенія знову кинулася тікати. Але король ухопив її за довгу косу та потягнув до себе.

– Ах ти ж мала сучко! – прошипів розлючений Юрій та відважив Ксені два дзвінки ляпаси. У гніві він був швидкий на розправу, а потім часто шкодував про свою гарячковість.

Відолашна дівчина скрикнула від болю, бо рука у Юрія була важка. До того ж другий удар прийшовся по губах, і важким перснем король розбив їй губу до крові.

Взагалі Юрій не любив насильства у такій справі – у його свідомості пестоші були наче музика, яка має бути переливною та милозвучною. Але нині в нього наче біс уселився, і йому хотілося будь-що оволодіти непокірливою дівчиною, примусити її визнати його владу. Юрій кинув Ксеню на ліжку, навалився на неї всім тілом та заходився роздягати. Але наштотхнувся на неочікувану перепону – шнурівки заморської сукні швидко не розв'яжеш. Юрій аж загарчав від досади та вихопив кинджал, збираючись розрізати сукню, коли позаду пролунав гнівний окрик:

– Юрію!

Король здригнувся, озирнувся та швидко скочив з ліжка – у проймі дверей стояла розгнівана Офка.

– Доки ти будеш мене принижувати? – крижаним тоном запитала королева, але її сіро-зелені очі світилися гнівом. – Доки паскудитимеш себе перелюбами?

Несподівана поява королеви подарувала Ксені шанс на порятунок. Вона схопилася, підбігла до Офки та, впавши перед нею на коліна, жалібно заговорила:

– Моя пані королево, благаю вибачити мені! Не зі своєї волі я опинилася тут! І благаю допомогти мені!

Офка гнівно зиркнула на Ксеню. Але, побачивши повні розпачу очі та розбиту губу, пом'яшала і сухо наказала:

– Слідуй за мною! – І, кинувши розлючений погляд на чоловіка, пішла геть.

Ксеня квапливо побігла слідом. Опинившись за дверима, озирнулася, мов підкорюючись чужій волі: король, сидячи на ліжку, не зводив із неї очей. І в його погляді дивно перемішалися гнів і жалкування з домішкою сорому. Наче Юрієві було соромно і за свою хіть, і за побиття. Ображена Ксеня чимдуж побігла за королевою коридором.

Офка привела дівчину у свої покої. Ксеня боязко зупинилася на порозі, не сміючи увійти.

– Заходь! – наказала королева. – Ти донька боярина Яцьковича? Чи не так?

– Так, ваша величносте.

– А як ти опинилася у дитинці? Невже не розуміла, що з королем зв'язуватися небезпечно? – вкрадливо запитала Офка, допитливо дивлячись на дівчину. – Чи ти...

– Ні, ні, ваша величносте! – злякано перервала Ксеня, зрозумівши, на що натякає королева. – Я ніколи й помислити не могла про таке! Нехай мене Господь покарає, якби я зважилася так принизити вашу честь дружини та королеви! Мій наречений Роман служить у почті короля. Він пообіцяв показати мені дитинець. Мовляв, з башт увесь Володимир видно як на долоні. А коли привів мене сюди, то зв’язав та приніс до опочивальні короля. А що було потім, ваша величність самі усе знаєте! Ох, Господи Боже, лише завдяки вам, моя королево, я уникла безчестя. Адже... – Ксеня не договорила, бо нарешті все зрозуміла: Роман сам віддав її королю-розпуснику, бо не кохає. Якби кохав, то ніколи б так не вчинив. І бідолаха збагнула, що покохала фантом, який створила у своїй уяві. Одурила саму себе! Це усвідомлення було таким болісним і принизливим, що з очей Ксені бризнули сльози, яких не було навіть перед загрозою безчестя та побоями. І образа швидко поступилася місцем шаленій люті – Ксені схотілося знайти свого кривдника та роздерти його вродливу пику до крові.

Офка мовчки вислухала дівчину і нахмурилася. «Матір Божа, яким же мерзотником треба бути, щоб віддати свою наречену на поталу цій наволочі, моему чоловікові! Будь він проклятий за свою хтивість! Боже, віддай йому по справах його! Ох, як же мені хочеться або поїхати звідси, або позбутися цього мерзотника! – гнівно думала ображена жінка, а потім осмикнула саму себе: – Боже мій! Що я таке думаю! Отче, вибач мені ці гріховні думки». Та мовила до Ксені, яка гірко плакала:

– Не плач. Краще подякуй Господу, що дешево відбулася. Сауле, змий її кров із губи! – наказала вона служниці, яка тихенько сиділа в темному куточку.

Сауле була нянькою Офки. Жінка привезла її з Литви, і відтоді стара служниця перетворилася на її правицю попри своє просте походження, що дуже не подобалося родовитим бояриням. Сауле мовчки заходилася біля Ксені, обережно відмила кров з губи та підборіддя.

– Ваша величносте, цей випадок не вдасться приховати – буде помітно ранку. Та й губа напухне, – спохмурніла Сауле. – Яцьковичу це не сподобається. Та й чутка піде.

Офка досадливо скривилася.

– Можемо сказати, що бояришні стало зле, вона впала та розбила губу, тому ви залишили її у себе, – підказала завбачлива служниця.

– Добре, – погодилася Офка.

– Ваша величносте, краще відпустіть мене додому, – боязко заговорила Ксеня. – Ми мешкаємо за містом, і тато прислав по мене слуг, які чекають біля П’ятницької брами.

Офка з Сауле стривожено презирнулися.

– Якщо віддамо її слугам заплакану та побиту, то Яцькович усе зрозуміє, і буде велике лихо, – стривожено сказала служниця. – А королю зараз ніяк не можна сваритися з цим боярином.

– Але ж мої батьки хвилюватимуться! – вигукнула Ксенія. – Треба хоча б повідомити ім, що я залишаюся у вашої величності.

Офка кинула на неї роздратований погляд.

– Твої батьки хвилюватимуться ще більше, коли дізнаються, як із тобою хотіли вчинити і хто! У твоїх інтересах приховати цей випадок не тільки від них, а й від людей – я не хочу, щоб це зашкодило моему чоловікові.

– Але ж ваша величносте! – здивовано вигукнула Ксеня. – Король вас зневажає, а ви...

– Не тобі дорікати мені, дівчинко! – гнівно урвала її Офка. – Я – королева і мушу піклуватися про добробут королівства, а не про свої кривди! Якщо Бог послав мені такого чоловіка, то мушу з ним жити!

Сауле похмуро дивилася на Ксеню, а потім несподівано заговорила з Офкою литовською. Ксеня не знала цієї мови й здивовано поглядала на жінок: невже їм є що від неї приховувати? Служниця щось палко доводила Офці, а та хмурилася, гнівалася, немов відмовлялася від чогось, але врешті-решт здалася та рішуче мовила:

– Ми усіма силами приховаємо цей випадок насамперед від твого батька. Скажемо, що тобі стало зле, ти знепритомніла, отямилася пізно вночі, тому я залишила тебе в себе і не попередила твого батька, бо до пуття не знала, чия ти донька. Завтра вранці тебе відвезуть додому. Сауле, влаштуй її на ніч, – наказала вона та вийшла.

Коли Офка вийшла, Ксеня запитала служницю:

– Королева сильно гнівається на мене? Але ж я не винна! Я ніколи й на думці не мала...

– Моя бідолашна господиня досхочу скуштувала принижень від свого чоловіка, і в неї вже немає сил гніватися ще й на тебе, – перервала її Сауле. – Не ти перша, не ти остання. Я постелю тобі тут, у світлиці. Тут тепло і безпечно – сюди ніхто не сміє входити без дозволу королеви.

– Допоможи мені зняти сукню, – змирившись, попросила Ксенія.

Сауле допомогла дівчині роздягтися і вже закінчувала мстити їй постіль, коли у двері поскреблися. Ксеня злякалася, а Сауле, вийшовши зі світлиці, перекинулася з кимось кількома словами та внесла Ксенину шубку. Після цього замкнула двері та пішла в опочивальню своєї хазяйки.

Ксеня вляглася на лавці біля великої груби. Лежати було м'яко та зручно. Однак сон не йшов до неї. Дівчина перебирала в пам'яті сьогоднішній день і тихенько плакала. З очей наче полуда спала, і вона зрозуміла, чому Роман був такий холодний з нею. Це не скромність, це ненависть. Але якщо він її ненавидить, то чому погодився одружитися? І за що так безжально прирік її на безчестя? А потім у пам'яті постав король, і Ксеню охопив нестримний гнів. Дівчина обмацала розбиту губу і ще дужче залилася сльозами. «Яка я була дурна! Роман ледь зносив мене, а я мліла від нього, мов остання дурепа, – визнала Ксеня. – Господи, навіщо я його покохала?! Хоча ні – більше я його не кохаю! Матір Божа, дякую тобі, що вберегла мене від безчестя! Інакше пропаща була б моя доля. Господи! Благослови королеву, яка врятувала мене!» – схлипуючи, думала вона.

Ксеня навіть не здогадувалася, хто її справжній рятівник. Ним був Мацей. Проте він зробив це не з жалості до неї. Старий відданий слуга дбав насамперед про користь свого господаря. І не міг допустити, щоб Юрій посварився з двома впливовими галицькими боярами після того, як польський король намагався всадити на трон свого ставленика. Саме тому старий побіг до Сауле та усе їй розповів. А та переказала своїй хазяйці, і розгнівана Офка одразу кинулася до чоловікової спальні, чим і врятувала Ксеню.

Сауле розбудила Ксенію затемна та ще раз повторила, що треба сказати вдома. Офка так і не вийшла зі своєї опочивальні. Дівчині дуже хотілося подякувати королеві за доброту, але робити було нічого, і вона слухняно пішла за Сауле.

Як на гріх, у коридорі дитинця їм зустрівся Роман. Ксеня завмерла від несподіванки. А Роман – від переляку, бо не очікував побачити свою наречену. Помітивши її розбиту губу, аж в обличчі змінився. Красиві очі Ксені полихнули гнівом, і вона вже розкрила рота, щоб виказати мерзотнику все, що про нього думає, коли її урвала Сауле:

– Ану не смій! Не зараз і не тут! Іди! А з тобою, негіднику, потім поговоримо – її величність так просто це не залишить!

Надувши губи, Ксенія квапливо пішла за служницею. У дворі на неї чекали двоє отроків. Один із них підсадив дівчину на коня. Ксеня хотіла подякувати Сауле за турботу, але та вже пішла. Дівчина зітхнула та поїхала за своїми провідниками.

Маленький загін виїхав з північних воріт дитинця та квапливо поїхав містом, безлюдним у таку рань. Виїхавши за міські ворота, Ксенія не помітила, що погода псується – з півночі заходили важкі свинцеві хмари, які несли в собі сніг. Дівчина міркувала про те, як зустрінуть її вдома після такої відлучки. Мабуть, тато з братами шукав її усю ніч, а мама плакала від тривоги. «Треба було наполягти на своєму та повернутися додому вчора! – досадливо думала Ксеня. – Що б не казала Сауле, але я розповім батькам усю правду! Тато покарає Романа! Він кров'ю заплатить за мое приниження!»

За цими думками дівчина не помітила, що отроки повернули до Старого лісу, який укривав береги Смочі та тягнувся до річки Риловиці. Попри близькість столиці, це було глухе місце з недоброю славою.

Дорога примхливо гадючилася лісом. Гілки вікових дубів і старих грабів, міцні, вкриті товстим шаром снігу, низько звисали над нею. А узбіччя заросли густими кущами, верхівки яких стирчали із заметів. Іноді шлях перегороджувало повалене бурек дерево. Часто одному з отроків доводилося притримувати гілки, щоб усі могли проїхати – настільки дорога заросла. І так тихо було в зимовому лісі, що від цієї тиші дзвеніло у вухах та ставало моторошно.

Ксеня вийшла з задуми, коли їй по плечу боляче хльоснула гілка. Дівчина огляділася та вигукнула:

– Це не та дорога, якою я їздила в місто!

– Ця дорога коротша, – сказав один з хлопців.

– Не бреші! – вигукнула Ксеня. – Якщо коротша, то чому так заросла? Навіщо ви мене сюди повезли?

Отроки презирнулися. Ксенія ковзала поглядом по їхніх обличчях і помітила, що вони ховають очі.

– Що ви замислили? – викрикнула вона, відчуваючи, як душу охоплює страх. – Ви хоч уявляєте, що з вами зробить королева, якщо ви заподієте мені якесь зло?

– Королева сама наказала нам привезти тебе сюди та вбити, – пояснив один із хлопців.

– Що? – вигукнула дівчина, не повіривши своїм вухам.

– Що чула! Королева не вибачить, що ти плуталася з королем, – жорстко мовив інший.

– Ви не насмієте! – закричала бідолашна Ксеня, відчуваючи, як шалено застукотіло серце, віддаючи аж у скроні. – Ні, ви не зробите цього! Хіба на вас хреста немає, що ви... Господи! Ні! Христом Богом благаю – не вбивайте мене! Я нічого нікому не скажу вдома! Присягаюся!

– Королева з нас голови зніме, – похмуро мовив отрок, дістав кинджал та рушив свого коня до Ксені.

– Постривай, Павле! Убити її завжди встигнемо, – несподівано сказав другий. – Вона така вродлива. Мені дуже кортить скуштувати те, що сьогодні вночі куштував король!

– Грицьку, ти при здоровому глузді? – обурено вигукнув хлопець. – Хіба тобі мало, що доводиться виконувати таку чорну справу, так ти ще й хочеш позбиткуватися з цієї нещасної?

– А яка їй різниця, коли вона однаково помре? Та й чого шкодувати, коли Роман, її наречений, без жалю віддав її цьому розпуснику?! Я сам учора бачив, як він ніс її до королівської опочивальні. Не бійся, красуне, у такій справі я не гірший за короля, – цинічно мовив Грицько та зліз із коня. – Ну ж бо, злазь!

Від розв'язного тону негідника Ксеню охопила шалена лють. З усієї сили вона пхнула нахабу ногою в обличчя, а другою вдарила коня під черево. Кінь зірвався з місця, мов стріла, і понісся лісовою дорогою. Навздогін Ксені полетіла брудна лайка. Озирнувшись, вона побачила, що отроки її переслідують.

Не тямлячи себе від страху, Ксеня міцно вчепилася в повід, направляючи коня вперед. Вона не знала, куди виведе її ця дорога, але інстинктивно відчувала, що треба скакати лише вперед, бо це єдина надія на порятунок. Позаду лунав кінський тупіт, і Ксеня раз у раз озиралася подивитися, чи наздоганяють її отроки. Так озирнувшись, вона не помітила гілки і від удару вилетіла з сідла. Кінь, відчувши, що позбувся сідла, зупинився. Попри біль від падіння, Ксеня схопилася, побігла до коня. І тієї ж миті тіло пронизав нестерпний біль. Від цього пекельного болю Ксенія закричала так голосно, що аж луна лісом покотилася. В очах потемніло, і дівчина, пролетівши вперед, впала долілиць на засніжену дорогу.

Мерзотники під'їхали. Зупинилися, дивлячись на Ксеню, яка не ворушилася, але не зважувалася під'їхати ближче. Нарешті Грицько насмілився. Це він підстрелив Ксеню з арбалета, тому під'їхав ближче і нахилився з коня, роздивляючись її.

– Задоволений? – вигукнув Павло. – Будь проклятий король! До віку на мені буде гріх вбивства цієї нещасної!

– Ой, не удавай із себе праведника! – grimнув Грицько, якому теж було ніяково і за свою хіть, і за вбивство. – Ти знав, до кого ідеш служити, тож не скигли!

– А вона точно мертва? – із сумнівом запитав похмурий Павло, роздивляючись кінець болта, який стирчав зі спини дівчини. – Якщо вона жива, нас чекають великі неприємності.

– Мертва! – вигукнув Гриць. – Мене даремно вважають найкращим стрільцем!

– Краще перевір!

– Сам перевіряй! – роздратовано крикнув Грицько. – Навіть якщо поранена, то коли отямиться, не зможе вибратися з лісу.

– Поїхали звідси! – мовив Павло.

І хлопці, прихопивши коня, квалливо поїхали геть.

Невдовзі пішов сніг. Густий і лапатий. Він поступово вкрив тіло Ксені білим пухким саваном. Пів години – і над тілом дівчини утворився невеличкий замет.

Коли ввечері Ксеня не повернулася, стривожений Яцькович сам поїхав до Володимира. Але брами були зачинені, і попри його високий сан варта не впустила боярина у місто – заходи безпеки були суворі та однакові для всіх. Тоді Іван поїхав додому, заспокоюючи себе тим, що донька або сплутала браму, або спізнилася і тому залишилася ночувати або у Даниловича, або у якоїсь із нових подружок.

Ірину ж ці припущення не задовольнили – материнське серце відчуло біду. Жінка не спала усю ніч, а ледь замірів світанок – відправила чоловіка у місто до Даниловича. І поки Яцькович в'їжджав в одну браму, отроки вивозили його доньку з міста через іншу.

Коли про зникнення Ксені дізнався Данилович, у його душу прокралася страшна підозра. Але старий боярин боявся поділитися нею з другом. Разом двоє чоловіків обшукали все місто, опитали всіх, кого тільки можна, та з жахом дізналися, що не було у Ксені приятельок. Стривожений Іван поквапився додому, сподіваючись, що донька вже повернулася. Але застав там лише наляканих слуг, які слізно божилися, що бояришня не прийшла, а вони шукали її до півночі по всьому місту, але так і не знайшли.

– Я відчувала, що буде лихо! Господи, чому я їй не заборонила? – закричала Ірина. А потім накинулася на чоловіка: – Це ти винен! Навіщо ти дозволив їй? Ти завжди потурав їй примхам! Бачиш, що ти накоїв? Що хочеш роби, але знайди мою донечку! Хоч з коліна вилупи! Господи, благаю тебе, поверни мою дівчинку! Захисти її!

Бідолашна мати аж зайшлася від крику. Іван підскочив до дружини, почав утішати. Але жінка люто відштовхнула його та забилася в істеричі, і челядниці вклали свою хазяйку у ліжко.

Васько з жалем спостерігав розпач та сльози нещасних батьків, але мовчав. Іван метався кімнатою, ковзаючи поглядом по притихлих синах. Поглянув на Даниловича.

– Вийдіть! – наказав він синам.

Коли хлопці вийшли, Яцькович мовив:

– Василю, Ксеня не могла піти кудись сама – вона б чекала слуг. І навіть якби вона заблукала, то слуги б її знайшли того ж вечора. Може, Роман її бачив та щось знає?

– Роман учора провів весь день у дитинці, – обережно відповів Васько.

– А в дитинці ми не шукали, – багатозначно мовив Іван.

Данилович зблід.

– Ти гадаєш, що король... – почав він та осікся.

– А хто б зважився заподіяти зло бояришні? Тим паче, моїй дочці та твоїй майбутній невістці. Ніхто при здоровому глузді на таке б не зважився, бо знає, яка жорстока буде відплата. Лише одна людина могла піти на таке, – спокійно мовив Іван. Це лише зовні він був спокійний – у душі нещасного батька палала страшенна лють, і якби перед ним постав король, то він би придушив його голими руками.

– Іване, дай мені час щось з'ясувати, – попросив Васько. – Я дуже сподіваюся, що король не настільки божевільний, щоб... Ні, не може бути, щоб за наше жито нас ще й бито! Бери моїх челядників та обшукайте околиці. Дасть Бог, Ксеня жива та здорова. Може, з нею сталося щось таке, чого ми й уявити не можемо.

Похмурий Іван лише кивнув. Не варто й казати, що він не знайшов ані сліду доньки.

А Данилович провів власні розшуки. І де погрозою, де грошима здобув відомості, що того злощасного вечора Роман привів Ксеню на королівський двір. А наступного дня її затемна кудись відвезли отроки. Старий усе зрозумів. І його охопила нестримна лють і на сина, і на короля. Та розповісти про це Іванові Васько не міг – підлий вчинок сина перетворив би вірного друга на лютого ворога. А це йому було вкрай не вигідно. «Господи, ну чому саме Ксеня? До чого я дожився? Як міг виховати такого сина? Бідолашне дівча! Ні за що ні про що вбита і навіть могили не матиме!» – думав старий боярин, щиро шкодуючи Ксеню.

Розділ V

У хащі Старого лісу

Той, хто ворога не доб'є, – подвійний переможець.

Гай Петроній Арбітр

Зимовий ліс набуває особливої чарівливості, коли тихо падає сніг. Тоді він постає таємничим і замріяним, немов солодко заснулим під пухкою, синьо-білою сніговою ковдрою. І боязко ходити ним, бо ненароком перервеш його дивні марення.

Втім, якийсь собі хлопець не зважав на магічну красу Старого лісу, а крався ним, тримаючи наготові арбалет. Поруч із ним біг собака, за якого будь-який мисливець дорого б заплатив. Яскравий рудувато-золотавий окрас шерсті, носа та кігтів, мускуліста, але разом з тим витончена, навіть елегантна статура одразу б підказали, що це вижл[24 – Угорська короткошерста вижла, або угорська лягава (від угор. «vyzsla» – шукати, принести) – порода мисливських собак, яка з'явилася на території Карпат у X ст. разом з мадярськими племенами. Згадується в джерелах як «вижл заячий».] – собака однієї з найкращих мисливських порід. Мов золоте сонечко, пес біг лісом, здіймаючи лапами пухнасті хмари снігу та залишаючи глибокі борозни, ретельно приножуючись до морозного повітря.

– Шукай, Хорсе, шукай! – неголосно наказував хлопець. – Інакше нам з тобою не бачити смажениці. А тобі ще й тельбухів, мій ти ласий ненажеро! Господи, коли б не полювання, то з нудьги вив би не гірше за тебе!

Хлопець вийшов на закинуту дорогу, вкриту незайманим шаром снігу. Зітхнув, розуміючи, що марно проблукав весь день – не знайти йому дичини, треба повертатися додому. Тим паче він змерз, а снігопад посилюється, переходячи у завірюху. Він уже зібрався повертатися, коли Хорс схвилювався, заскиглив та побіг дорогою.

– Стій! Дурко! – досадливо прошипів хлопець та рушив слідом за собакою. Він добре знав, що улюбленець даремно нікуди не кинеється.

Дійсно, добігши до невеличкого замету на дорозі, Хорс почав ритися. При цьому тривожно скавулів, жалібно дивлячись на господаря. Хлопець, усе ще тримаючи наготові арбалет, нахмурився – не схоже було, щоб ведмідь влаштував собі тут барліг. Та й розумний Хорс не напав би на такого супротивника. Але собака вперто розгрібав замет.

– Господи Боже! – злякано вигукнув хлопець, бо з-під снігу несподівано вигулькнула людська рука в кокетливій рукавичці, прикрашеній шиттям. Опанувавши себе, він почав квапливо допомагати своєму чотирилапому приятелю. Розгріб сніг, вивільнивши тулуб, з якого стирчав кінець болта. Хлопець нахмурився, дивлячись на свою страшну знахідку. А от Хорс почав ще дужче розривати сніг, увесь час оглядаючись на господаря – мовляв, допоможи відкопати цю бідолаху! Зітхнувши, хлопець вивільнив тіло та обережно перевернув його горілиць.

– Та ти дівчина! – здивовано вигукнув він, побачивши посиніле від холоду обличчя Ксенії та запорошену снігом косу, бо шапка злетіла при падінні. – Хто ж тебе так?

Хлопець зняв рукавицю й обережно обмацав її ший. З полегшенням зітхнув, відчувши, як під пальцями тріпотить тоненька, мов ниточка, жилка. Тоді взяв Ксеню на руки та квапливо пішов у ліс ледь помітною стежиною, вочевидь відомою лише йому.

Стежка привела хлопця до напівземлянки, яка затишно притулилася між двома високими дубами. Улітку вона виглядала мальовничо завдяки розлогому гіл्लю дубів, які накривали її наче шатром, та земляним стінам, порослим травою. А зараз землянка нагадувала величезний замет.

Хлопець, високий і ставний, ледь не вдвічі зігнувся, входячи у маленькі двері крихтих сіней. Кімната землянки була невеличкою, і більшу її частину займала велика, грубо складена піч, у якій жеврів вогонь. З одного боку до печі тулився поміст для сання, з іншого – маленький, грубо сколочений столик. Оздоблення цього вбогого житла доповнювали лавка, поличка з глиняним посудом і дерев'яними бочівками та скриня. Світло проникало у маленьке вікно поруч із входними дверима, затягнуте бичачим міхуром.

Хлопець уклав Ксеню на помості на лівий бік, бо її поранили у праве плече. Зняв кожух та квапливо підкинув дров у піч. А потім стурбовано оглянув дівчину. «Матір Божа! Болт наскрізь пройшов! Якому ж нелюду вистачило совісті підняти руку на жінку?!» – обурено думав він. Уважніше придивився до обличчя Ксенії: кирпичний, але охайний носик; густі темні бровки над міцно заплющеними очима; довгі, мов стріли, війки, що розходилися двома темними півколами; а соковиті уста, хоч і сині від холоду, з розбитою та припухлою нижньою губою, усе одно вабили до себе. «А ти вродлива!» – усміхнувшись, подумав хлопець та, вправно зламавши

торець болта, обережно зняв з Ксені шубу. «Оце ще халепа!» – подосадував він, побачивши сукню. Однак моторно розв'язав шнурівку й так само охайно зняв її. Під сукнею виявилася вузька сорочка, теж зі шнурівками, щоб дужче прилягала до тіла та не морщилася. Хлопець, роздратовано буркочучи на усілякі безглузді жіночі штучки, зняв сорочку.

І тут бідолаху аж у жар кинуло – груди у Ксені були високі, білі та пишні. І так і знаджували торкнутися їх! «Дідько!» – вигукнув подумки хлопець, відчувши сором за нецнотливе бажання. Намагаючись не зиркати на груди, він уважно оглянув рану й нахмурився, обмірковуючи: чи припікати її розпеченим залізом після того, як витягне стрілу? «Ні! Занадто вона ніжна для такого лікування. Це однаково що лілію кинути у вогонь», – вирішив він та обережно витягнув стрілу. З рани миттєво зацебеніла кров, яку раніше стримувало древко болта, та залила ці спокусливі груди. Хлопець квапливо промив рану та туго перев'язав, чим зупинив кровотечу. Трохи соромлячись, змив кров з Ксениних грудей. Але не втримався та окинув поглядом її тіло – тоненька, мов стеблинка, талія, охайний плаский животик плавно переходили в округлі стегна. «Добре хоч, штани[25 – Жінки того часу не носили спідньої білизни, аналогічної сучасній. Проте є свідчення, що взимку піддівали звичайні штани для тепла.] наділа! Інакше в мене й глузд на розум завернув би! А чобітки в тебе дорогі! Та й одяг недешевий! Ти боярського роду. Що ж, коли отямишся, тоді й дізнаюся, хто ти та що з тобою сталося», – думав хлопець, знімаючи з Ксені чобітки та дбайливо кутаючи її ковдрою з хутра.

Коли Ксеня прийшла до тями, то першою побачила дощату стелю, прикрашену павутинням. З одного боку була стіна, теж дощата і потемніла від часу, а з іншого линуло життєдайне тепло. Повернувши голову, Ксеня побачила піч. А поруч із піччю помітила дещо, що змусило її похолоти, – чоловічу спину.

Чоловік сидів за столом. Мав широкі плечі та темне, доволі коротке волосся, яке густими пасмами вкривало потилицю. А біля його ніг згорнувся рудий пес. Ксеня пригадала свою халепу – навряд чи отроки навмисно привезли її сюди та вклали в постіль. Отже, її врятував хтось інший та приніс до себе додому. Дівчина поворушилася й одразу ж застогнала від болю, який ішов з плеча.

Собака миттєво прокинувся, підхопився та підбіг до Ксені, поклавши морду на край постелі. Приязно дивлячись на неї лагідними темними очима, дружньо замахав хвостом, немов хотів розповісти, який він радий, що вона отямилася, і взагалі щасливий її бачити.

Чоловік теж озирнувся, підвівся та квапливо підійшов до неї.

– Нарешті ти отямилася! – мовив він. І Ксеня вловила в його приємному, певним чином навіть чарівничому голосі полегшення, наче його дуже непокоїла її непритомність.

Незнайомець виявився не красенем. На вигляд йому було від двадцяти до двадцяти п'яти років. Високий, стрункий, проте під одягом вгадувалися міцні м'язи. Риси його обличчя були грубими, по-чоловічому різкими, з печаткою шляхетської породи – одразу було зрозуміло, що перед тобою не простолюдин. Йому личили охайні вуса, за якими він, схоже, ретельно доглядав. Але найгарнішими були очі – великі, карі, лагідні. Такі найчастіше бувають у дітей, а не у горлорізів, бо вигляд хлопець мав войовничий – такому пальця до рота не клади. Проте ці очі прикрашали й вабили до нього. Після пережитого кожна особа чоловічої статі здавалася Ксені небезпечною, злою та хтивою. Однак вигляд хлопця і його погляд чомусь викликали довіру. А серце підказувало: «Він не скривдить тебе! Йому можна вірити!» Ксеня уважно роздивлялася незнайомця, але не зважувалася з ним заговорити.

– Мене звуть Дмитро! – представився хлопець, присівши на край ліжка. – А тебе?

– Ксенія... – і тут дівчина затнулася та злодійкувато відвела очі: чи варто називати повне ім'я цьому Дмитрові?!

– А далі? – запитав хлопець, одразу здогадавшись, що вона навмисне замовкла.

– Просто Ксенія! Ти ж теж не сказав нічого, окрім імені.

– Бо в мене окрім імені більше нічого немає! – усміхнувся Дмитро, але усмішка вийшла невеселою. – А це Хорс, – сказав він, кивнувши на вижла. – Ти завдячуеш йому життям, бо це він знайшов тебе під снігом.

– Під снігом? – здивувалася Ксеня.

– Так. Я полював у лісі, і тут Хорс відчув твій запах та відкопав тебе, бо тебе сніжком присипало. Тобі дуже пощастило, що в нього неперевершений нюх. Та й узагалі пощастило, що я забрів у цю частину, бо Старий ліс – найглухіше та найбезлюдніше місце в усій Русі. Навіть тій, що під Ордою! Його й чорти обходять десятою дорогою! То хто привів тебе сюди та намагався застрелити з самостріла[26 – Тогочасна назва арбалета.]?

– Із самостріла? – перепитала Ксеня, бо ніяк не могла збагнути почуте.

– Ну, так! Я витягнув болт із твого плеча. Він наскрізь пройшов. Але це не так погано. Гірше було б, якби він застряг у тілі. Крові ти небагато втратила, тож...

– О Господи! – заволала Ксеня, перервавши Дмитра. Дівчина зазирнула під ковдру й побачила, що роздягнута до пояса. – Та як ти насмів роздягнути мене? Матір Божа, який сором!

Дмитро пирснув зо сміху, бо бліденьке личко Ксенії зробилося багряним. Навіть шийка почервоніла!

– Я мусив роздягнути, щоб перев'язати, інакше ти б стекла кров'ю, – пояснив він і грайливо додав: – Якщо тебе це втішить, то груди в тебе неймовірні – ніколи не бачив такої краси!

– Ах, ти ж... – від гніву Ксеня підскочила на ліжку. Ковдра зіслизнула, оголивши її до пояса, а плече відгукнулося диким болем. Бідолаха скрикнула та впала назад, на подушку з грубої ряднини, набитої сіном.

– Не смикайся так! У тебе рана може відкритися! – суворо попередив Дмитро та оглянув пов'язку. – От дурепа! – досадливо вигукнув він, бо на пов'язці з'явилася червона пляма. – І чим тебе перев'язувати, коли в мене мало чистого полотна? Доведеться прати пов'язки.

– Як ти насмів не лише дивитися на мене, а ще й торкнутися? Смерд! Ти хоч розумієш, хто я, брудний селюче? – гнівно кричала Ксенія, страждаючи від пекучого сорому.

Дмитро насмішкувато скинув бровою, але потім добродушно усміхнувся, второпавши, що їй соромно, як і будь-якій жінці, яку роздягли перед незнайомцем.

– Ксеню, – м'яко сказав він. – Не сердься і не гарячкуй. Я розумію, що тобі ніяково. Але не соромно оголити груди заради збереження свого життя. Тим паче нічого нового я не побачив – в усіх жінок груди подібні, тож...

Його перервав голосний ляпас.

– Скотина! – вискнула Ксеня. – Ой, мамочко! Як боляче! – простогнала вона, бо, забувшись, ударила хлопця правицею.

Цей ляпас став останньою краплею в чаші Дмитрового терпіння – він міцно вхопив Ксеню за підборіддя, змушуючи дивитися йому в очі, і суворо мовив:

– Я не смерд, щоб ти піднімала на мене руку. Затям це! І не забувай, що це я врятував твоє життя, а міг покинути тебе замерзати на засніженій дорозі. Навесні б твій труп відтанув, і ним би поласували вовки. І зараз я дбатиму про тебе доти, доки твоя рана не загоїться. Тому поведься пристойно, бо доведеться повчити тебе ввічливості та вдячності різками.

Однак Ксеню ця догана не вгамувала. Навпаки, вона гнівно втупилася у Дмитра, немов попереджаючи: «Тільки насмій заподіяти мені зло – пошкодуєш!» Їхні погляди зустрілися. І Дмитро мимоволі завмер, задивившись у її очі.

– Дивний колір твоїх очей! Мов розплавлене срібло! Ніколи не бачив такої краси! – захоплено мовив він і лагідно торкнувся пальцями Ксениної вилиці, ковзнув по щоці. – Личко мов лілея! І таке саме ніжне на дотик, як і її пелюстки! Гаразд, це усе, звичайно, добре, але дай мені замінити пов'язку. Ану припини! – гримнув Дмитро, бо Ксеня почала його відштовхувати лівою рукою.

Дівчина зітхнула, проте підкорилася. Дмитро швидко розбінтував плече, стурбовано оглянув рану, проте не помітив нічого підозрілого. Ксеня теж поглянула на своє плече і аж заскиглила від жаху – на білій шкірі зіяла витягнута уздовж діра, посинілі краї якої розкинулися в обидва боки.

– Болти самострілів якщо не вбивають одразу, то спричиняють страшні каліцтва. Ось кістка, – пояснив Дмитро, лагідно провівши пальцем по ключиці. – Стріла пройшла між нею та ребрами. Тобі дуже пощастило, що не перебита кістка. Та й усередині, здається, нічого не зачепило. А рана загоїться, – пообіцяв він, накладаючи чисту пов'язку. – Але треба буде поберетися та не битися зі мною. Домовилися?

Ксеня, ховаючи очі, ствердно кивнула – стало соромно, що так гонорово поставилася до свого рятівника.

– Вибач мені! Я більше так не буду, – пробелькотіла вона. – А де моя сорочка?

– Твоя сорочка забруднилася кров'ю, тому я її виправ. Можу позичити тобі свою, – запропонував Дмитро, дістав зі скрині сорочку та допоміг дівчині її вдягнути. Рукава виявилася задовгими, але практичний Дмитро підв'язав їх на зап'ястках.

– Дякую! – промовила Ксеня і лагідно усміхнулася спасителю. Дмитро усміхнувся у відповідь. Зуби в нього були білі та рівні, мов низка перлів, а усмішка сонячним промінчиком осяяла його обличчя, змусила засвітитися очі. І Дмитро здався Ксені гарнішим, ніж на перший погляд.

– А чому цей ліс усі оминають? – запитала вона, щоб зав'язати розмову.

– Хіба ти не знаєш? – здивувався Дмитро. – Є стара легенда, що колись в цьому лісі мешкав злий змії Смок. Це через нього річку назвали Смочею. Він вимагав від володимирців у жертву скот, а коли не залишилося худоби, то зажадав юних дівчат, яких затагував до себе в нору і з'їдав. Так він з'їв усіх дівчат. Залишилася лише княжна. Князь, розуміючи, що нічого не може вдіяти, погодився віддати доньку змієві. Тоді знайшовся відважний лицар, який пішов битися зі Смоком. Вони билися довго, бо змії був невразливий. Але лицар був кмітливий та, зловчившись, ударив його мечем у пащу. Ранений Смок, вмираючи, бив лапами і хвостом так, що вирив цілу річку, яку назвали Риловіця. А потім доповз до Луги, вліз у неї та зник. Ніхто не бачив його трупа. Але місце, де жив Смок, люди досі оминають, бо нечисто тут і тьма усілякого гаддя водиться. Тому й стоїть Старий ліс біля самого Володимира, і його оминають усі чесні християни, – закінчив розповідь Дмитро.

– Але чому ти тут живеш, якщо це прокляте місце? – широко здивувалася Ксеня. – Такий молодий і привабливий!

На це Дмитро задоволено усміхнувся, бо комплімент припав до душі.

– Я відлюдник, – пояснив він. – Колись тут жив інший відлюдник. Зовсім старий! Він помер, залишивши мені у спадок цю землянку з усім її гамузом. Тож я вступив у права спадкоємця та насолоджуюся лісовою тишею та самотністю.

– А хіба в тебе немає родичів?

– Я сирота, – зітхнув Дмитро. – Ну а ти? Ти явно не селячка. І навіть не заможна містянка. Одяг у тебе такий, що личить лише боярині. І, може, розкажеш мені, хто і навіщо намагався тебе вбити?

– Я... – Ксенія зам'ялася. Було соромно розповідати про зраду нареченого та домагання короля, хоч вона й не винна в цьому. Але відповідати щось треба було, тому Ксенія вирішила розповісти напівправду: – Хоч ти й відлюдник, але мусив чути про хтивість нашого короля. Так от король Юрій накинув на мене оком, а коли я відмовила йому, то... Господи Боже! Від домагань короля мене врятувала королева, а потім наказала отрокам привести в цей ліс та вбити. Я намагалася втекти від них, але зачепилася за гілку та впала з коня. Останнє, що пам'ятаю, – страшний біль. Отямилася вже у тебе в землянці, – розповідала Ксенія, червоніючи від сорому. І з задоволенням помітила, як на обличчі Дмитра відбилася співчуття.

– А хіба твої родичі не вступилися за тебе? – запитав він.

– Батьки не знали про мою біду, бо мене обманом заманили у дитинець. Якби мій тато дізнався про це, то власноруч вбив би й короля, й королеву.

– А хто твій батько?

– Боярин Іван Яцькович, пан з Княгиничів, суддя королівського двору. Господи, що з тобою? – здивовано вигукнула Ксеня, бо Дмитро несподівано схопився та з жахом відскочив від неї, наче вона перетворилася на гадюку.

– Ти донька старого Яцьковича! – вигукнув він.

– Так. А що? – здивовано запитала Ксенія, не розуміючи, чому він так злякався.

– Та ні. Нічого! – видихнув Дмитро та нервово заходив тісною землянкою.

– Але чому тебе налякало мое ім'я? – допитувалася Ксенія.

– Та тому, що нахабство та безбожність короля Юрія не має меж – твій батько один з найзнатніших бояр королівства, і посягнути на честь його доньки... – Дмитро зупинився та насторожено поглянув на Ксеню, щоб упевнитися, що вона вірить його словам. Але на обличчі дівчини не відбилися й сліду недовіри. – Загалом: нехай Господь віддасть королю з королевою по справах їхніх!

– Мені б хотілося попросити тебе про послугу. Чи не сходиш ти у дворище мого батька та не скажеш йому, де я? Дворище поруч із Володимиром... Господи! Я до пуття не знаю дороги, бо ми недавно оселилися тут. Тому й місцини не знала! Якби зрозуміла, куди отроки мене везуть, то ще б у Володимирі втекла від них. Але мій тато буде безмежно тобі вдячний! Вони з мамою місця собі не знаходять від тривоги за мене. Я в них єдина донька, тому і вони, і брати душі в мені не чують, – розповідала Ксеня. – Тато дуже щедро віддячить тобі за мій порятунок.

– Не маю в цьому жодного сумніву, що щедро віддячить, – кисло усміхнувся Дмитро. – Але зараз нікуди піти не можу, бо надворі негода. Уранці сніг падав так тихенько, а зараз хурделиця. Я заблукаю у лісі та загину.

– Ну, у тебе ж є Хорс! – здивувалася Ксенія. – Він тебе виведе.

– Хорс у мене дурненький. Це він тебе учув, бо дуже любить дівчаток. А так щоб вистежити когось, чи кудись вивести, чи полювати, то він не дуже, – брехав Дмитро, відчувши докір сумління. Бо Хорс, який увесь цей час дрімав поруч, несподівано підняв голову, наче зрозумів людську мову, та докірливо поглянув на хазяїна: мовляв, і не соромно тобі оббріхувати мене, коли я неодноразово заганяв для тебе дичину?! – Доведеться тобі погостювати в мене до завтра. Завтра негода вщухне, і я сходжу до твого батька. Добре?

– Зробимо, як ти пропонуєш, – зітхнула Ксенія, сприкрена цими обставинами. – Мені дуже шкода батьків, бо вони хвилюються за мене. А мама, мабуть, гірко плаче. Вона в мене така турботлива та лагідна!

– Моя покійна мама теж була турботливою та лагідною! – несподівано різко вигукнув Дмитро.

– А давно вона померла? – запитала Ксеня, не звернувши уваги на різкість.

– Давно! Хочеш істи? У мене є юшка з сушених грибів, – запропонував Дмитро, щоб змінити тему.

– Так. Я зголодніла, – зізналася Ксеня, бо востаннє їла вчора в обід.

– Якщо зголодніла, то швидко одужаєш, – упевнено мовив хлопець. – Важкохворі їдять погано.

Ксеня підвелася та спробувала самотійно взутися. Але кожен рух правою рукою спричиняв нестерпний біль. Тоді Дмитро, незадоволено підібгавши губи, допоміг їй узутися та дійти до столу. Подав миску гарячої юшки.

– Ніколи не їла нічого смачнішого! – похвалила дівчина, скуштувавши.

На це Дмитро кисло усміхнувся, але нічого не сказав. Проте Ксеня помітила, що решту дня він поведився відчужено й припиняв усі її намагання зав'язати бесіду. «Дивно! Був такий приятний і доброзичливий, а коли дізнався, що я боярського роду, то одразу охолов!» – досадливо думала Ксенія. Її дійсно гризла досада, бо хлопець їй сподобався. Проте

дівчина, засмучена пережитими за такий короткий час нещастями, не одразу це усвідомила.

Натомість Ксеня замислилася: чому королева наказала її вбити? Адже вона ні в чому не винна перед нею. І взагалі: як на світі існують такі підлі та безбожні люди, як королівське подружжя, Роман та ці отроки? «Невже їм не страшно відповідати перед Богом? Чи невже вони думають, що з ними ніколи не вчинять так, як вони вчинили зі мною? Але за що? Що я їм усім зробила поганого? – гірко думала Ксеня, стримуючи сльози. – Нічого, я все розповім татові! Він їм усім помститься! А Данилович, якщо має страх Божий, то покарає Романа. Одне лише добре – я не піду за нього! Господи, і як я могла закохатися у таку наволоч?!»

Коли стемніло, Ксеня заснула. А от Дмитрові не спалося. Він сидів нахмурений, втупившись у полум'я в печі. «Кляте поріддя! Господи, за що ти так зі мною? Чому ти звів мене з дочкою цього клятого роду? Чому змусив мене її підібрати та врятувати? Господи, та якби я знав, хто вона, то покинув би її помирати на дорозі! – похмуро думав він. – Я не можу залишити її живою! Або я, або вона!»

Дмитро підвівся та вийняв з піхов кинджал. Дорогий, з майстерно викуваним клинком і гарно прикрашеним руків'ям. Дивна, розкішна річ для бідного самотника! Неквапно наблизився до помосту.

Ксеня міцно спала. Обличчя її було безжурним, очі міцно заплющені, а груди рівно здіймалися в такт диханню. Дмитро зціпив зуби та заніс кинджал. Але зволікав, приміряючись, щоб влучити у саме серце. «Нумо!» – підігнав він сам себе. Його погляд ковзнув по личку Ксені. По розбитій губі. Згадалося, як з нею жорстоко вчинили люди, яким вона не заподіяла ніякого зла. І згадалися її чудові очі. А ще голі груди та тоненька талія... Дмитро відвернувся. Декілька митей у ньому боролися гнів і жалість. Остання перемогла – Дмитро повільно опустив руку. Квапливо відійшов геть.

– Дурень! – прошипів він та з силою вдарив кинджалом по стільниці, що та аж зрезонувала.

Цієї ночі Дмитро так і не заснув. Він раз у раз зиркав на Ксеню, лаяв себе, але вже не думав її вбивати. «Мабуть, така твоя воля!» – вирішив Дмитро, коли у віконечко зазирали промені світанку.

Розділ VI

Острозький гонить слід[27 – Гоніння сліду – досудове розслідування, пошук злочинця.]

Це більше ніж злочин. Це помилка.

Антуан Жак Клод Жозеф Буле де ла Мерт

Коли чутка про зникнення Ксені набула розголосу, Роман несамовито злякався. Лише тепер він уторопав, у яку халепу вскочив та яку кашу заварив. І страх як боявся за своє життя – король може його вбити як свідка. Тому хлопець прикинувся хворим, щоб не ходити у дитинець. Але вічно ховатися неможливо, та й батько дивився на нього якось недобре. І Роман, уторопавши, що родитель про щось здогадується, квапливо повернувся на службу.

Втім, і в дитинці Роман не знайшов спокою – король люто зиркнув на нього, але жодним поглядом чи жестом не натякнув на ту подію. Так само недобре на нього поглянула й королева, коли вони випадково зустрілися в коридорі. Але найстрашнішим було те, що несподівано померли два отроки, які відвозили Ксеню – один загинув у п'яній бійці; інший дивним чином упав із заборол. Роман зрозумів, що він наступний. Але його поки ніхто не чіпав. Життя королівського двору протікало так само, як і до зникнення Ксені. Однак Роман підмітив, що між королівським подружжям наче кішка пробігла – Юрій уникав дружини, а Офка часто відвідувала церкву. Тому Роман трохи заспокоївся.

Хлопець не знав, що королівське подружжя сильно посварилося. Ні, Юрієві не було соромно перед Офкою. Але дізнавшись про зникнення Ксені, він усе зрозумів і страшенно розлютився – уперше за всі роки шлюбу дружина розправилася з суперницею. З одного боку, Юрій визнавав, що дружина не мала іншого виходу – інакше він утратив би вірних бояр та настренив проти себе інших. А з другого – у нього в голові не вкладалося: як його тиха та побожна дружина могла вчинити так жорстоко, нехай і з благими намірами?!

А от щодо самої Ксенії, то душу Юрія шарпали суперечливі почуття. Його гнітила досада, що так бездумно піддався пристрасті та ледь не нашкодив собі. Але водночас мучив нестерпний жаль за Ксенією. Ця наївна дівчинка якимось дивом зачепила живі, чутливі струнки душі Юрія, на яких ніколи не вдавалося зіграти ані Офці, ані численним коханкам. Ксеня стала для нього ковтком свіжого повітря в задусі буденності. Юрієві було невимовно шкода, що її життя так безжально обірвало, аби приховати його гріх. І мучив сором, що повівся з нею так грубо через свою запальність. Втім, мимоволі Юрій визнавав: це добре, що Ксеня мертва. Інакше він занапастив би її та себе, бо, божеволіючи від пристрасті, оселив би її в дитинці, плюнувши на людські та Божі закони.

Але найбільше роздратування у Юрія викликав Роман, бо, охолонувши, він уторопав, що йому служить рідкісна погань. «Для цієї скотини немає нічого святого – продасть що завгодно заради своїх шкурних інтересів, – думав Юрій. – Як прикро, що він син Даниловича! Якби не це, то я власноруч убив би його!»

Минали дні березня. Юрій потроху опановував себе, проте став помічати недобрі погляди Даниловича, які той не дуже вдало приховував. «Він усе знає! – зрозумів Юрій. – А може, ця підлота Роман йому повинилася? Та й дуже дивно померли ті отроки, яким Офка наказала вбити Ксеню. Так, Данилович усе знає та заचाїв злобу. За першої нагоди він розрахується зі мною. А може, і Яцькович усе знає. Господи, оце вже халепа! Треба позбутися їх обох, як позбувся Дедька». Юрій уважно спостерігав за Яцьковичем, але нещасний батько був розчавлений скорботою за донькою, і неможливо було зрозуміти його істинні почуття.

Усе ретельно обдумавши, Юрій ухвалив рішення та запросив до себе одну особу, яка хоч і не викликала у нього захвату, але ще не встигла запламувати себе свавіллям чи норовливістю – Данила Васильовича, князя на Острозі[28 – Данило Васильович Острозький (? – між 1366–1370) – перший історично відомий представник українського князівського роду Острозьких. Походив від нащадків Романа, сина Данила Галицького. Попри належність до династії Рюриковичів рід Острозьких не мав права на князювання – влада передавалася за старшинством у родині.].

Попри молодість Данило уславився як хороший воїн, побожна людина та мудрий управитель свого краю. Та й був людиною честі. «Треба було давно

наблизити його до себе, а не улещувати цих старих брехунів-бояр», – думав Юрій, роздивляючись Острозького, якого приймав віч-на-віч.

– Нам відрадно бачити вашу княжу милість, що ви щасливо здолали весняне бездоріжжя та прибули до нас у доброму здоров'ї, – з усією приязню, на яку був здатен, мовив Юрій, пам'ятаючи, що перед ним сидить нащадок Романа Великого.

– Для мене честь прибути на запрошення вашої найяснішої королівської величності, – з легким поклоном відповів люб'язністю Данило. І Юрій досадливо нахмурився, бо князь вклонився йому не догідливо, а майже як рівному. «Воно й не дивно! Його рід споріднений з моїм. Але чому ж він так насторожено дивиться на мене, наче очікує лиха?» – подумав Юрій та граційним жестом запросив Данила присісти на стілець поруч зі своїм кріслом.

– Дуже прикро, що ви усамітнилися у своєму Острозі та нехтуєте нашою столицею. Ми вирішили це виправити, – почав Юрій. – Адже що молодший король, то молодшим має бути його почет та радники. Молоді люди міркують вигадливіше за старих.

– Не варто ображати старих – їхня мудрість не раз ставала у пригоді молоді, – зухвало зауважив Данило.

– Може, й так! Але іноді владність старих дуже заважає молодим. Саме тому наша королівська величність бажає запропонувати вашій милості уряд печатника.

На це Данило ошелешено витріщив очі.

– Я прошу вибачення у вашої величності, але чи можливо подібне, коли ви маєте такого досвідченого та відданого собі боярина, як Василь Данилович? – здивовано запитав князь. – Якщо ваша величність вважає Даниловича негідним цієї посади, то насмію порадити вам повернути на неї Дмитра Семеновича. Так, він владний та зухвалий, але дуже відданий вашій величності. Ох, вибачте мені, що я так відверто вам це говорю, але не можу брехати своєму королю.

– Ну от, – усміхнувся Юрій. – Хто ще з наших бояр здатен так безпосередньо, а головне чесно, сказати нам правду? Лише ви, князю. Тому ми наполягаємо, щоб ви служили нам. Навіть більше – ми вже ухвалили рішення.

– Але чому я? – здивовано запитав Данило та проникливо подивився на Юрія, наче намагався розгадати справжні причини цього призначення.

– Буду з вами відвертий, як ви були відверті зі мною. Данилович оплів мою столицю своїми людьми, мов павук павутинням, і чимало підлих справ перевірає за моєю спиною. Тож я більше не можу йому довіряти. Гадаю, для вас не таємниця, що чимало бояр незадоволені моїм правлінням. Даниловича треба відправити у почесне заслання. Скажімо, воеводою до Белза.

– Я б не став цього робити, – нахмурившись, відповів Острозький. – Маю на увазі, що не до Белза.

– А чому? – вкражливо запитав Юрій.

– Белз дуже важливий – він відкриває шлях на Володимир. А Данилович дуже злопам'ятний. Ваша величність не має добросусідських стосунків із королем Казимиром, враховуючи його з князем Владиславом підлу інтригу. Тож, збав Боже, якщо Казимир надумає з вами воювати, то Данилович зрадить вас.

Ліпше відправити його кудись у південні або східні землі, – чесно говорив Данило.

– І от після цього ви відмовляєтеся від посади печатника? – докірливо запитав Юрій.

– Якщо ваша величність так сильно прагне моєї служби, то краще зробіть печатником Дмитра Семеновича, а мене відправте воеводою у Белз, – попросив Острозький.

– Я не вірю Дедькові, – сухо сказав Юрій.

– Але чому? – широко здивувався Данило. – Він же виростив вас!

– Так, він замінив мені батька. Але забув, що я король, а він боярин. Занадто нахабно він жадав влади й над королівством, і наді мною, – досадливо говорив Юрій. – Та ще й загибель його родичів породила ворожість – він вважає, що це я розправився з покійним Єлізаровичем. Але готовий присягнути на святому хресті, що я не причетний до цього! – широко вигукнув він. – Так, Єлізарович повадився зі мною зухвало, але ніколи б не зрадив мене. Ще моя матінка на це вказувала. Тому я ніколи б не підняв руки на старого воеводу. І мені дуже гірко усвідомлювати, що Дедько вважає мене винним.

Данило уважно поглянув на короля – обличчя Юрія було сповнене смутку та досади, а губи суворо стиснуті. З усього було видно, що його принижують ці підозри. Острозький замислився, а потім рішуче мовив:

– Якщо ваша величність потребує мене, то я готовий служити вам усіма силами та здібностями, якими наділив милосердний Господь!

Юрій розквітнув задоволеною усмішкою.

– Хвала Пану Богу, що я не помилився в тобі, Даниле, – відкинувши церемонність, мовив він. – Я дуже вдячний тобі, бо часи нині тривожні. Мені доносили, що польський король нишком збирає військо.

Данило розкрив рота, наче хотів щось сказати чи спитати, але вчасно схаменувся. Проте поцікавився:

– А звідки такі відомості?

– Шпигуни, – пояснив Юрій. – Любов до короля та рідної землі іноді дуже дешево коштує – завжди знайдеться Юда, ласий до тридцяти срібників. Тож мені треба готуватися до війни. Очевидно, не зумівши хитрощами посадити на мій трон свого посіпаку, Казимир спробує відібрати мої землі силою.

– Зібрати військо – не швидка справа. Та й де гарантії, що Казимир збирається воювати саме з вами? А як давно він збирає військо?

– На жаль, це невідомо. Але, гадаю, влітку слід чекати вторгнення.

Данило хмурився, щось обмірковуючи. Його карі очі бігали.

– Я вважаю, що вашій королівській величності теж треба якнайшвидше збирати військо, – нарешті мовив він.

– Я хочу звернутися по допомогу до хана Узбека. Казимир боїться орди. Якщо я нацькую орду, то настренчу проти нього його васалів. А, можливо, під колотнечу цієї війни відберу Люблін, – задоволено усміхнувшись,

повідомив Юрій. – Мені мають належати усі землі, якими володіли мої предки.

– А кого ваша величність хоче послати до хана? – обережно запитав Данило, нервово кусаючи ніготь на мізинці.

– Дедька. Він неодноразово виконував такі доручення. Та й буде непогано, якщо він поїде з Русі. Його відсутність трохи вгамує бояр, які стоять за ним. І потішить тих, що стоять за Даниловичем, – відпадуть підозри, що за намовою Дедька я позбавив його уряду. Ці бояри – мов зграї голодних собак, готові загризти одне одного, – досадливо мовив Юрій.

– Цілком згоден з вашою величністю, – улесливо притакнув Острозький.

Коли Данилович дізнався про свою опалу, то аж обличчям посірів. Але й слова супроти не сказав. Лише догідливо мовив:

– Я дуже давно служу вашій величності. А до цього служив вашим покійним дядькам, тому, гадаю, мені дійсно пора на спочинок. Я вже дуже старий. І сподіваюся, ваша величність хоча б іноді згадуватиме мене, пам'ятаючи мою вірну службу.

– Наша величність вельми вдячна тобі за вірність, тому ми не можемо остаточно усунути тебе від державних справ чи забути про тебе. Ми бажаємо, щоб ти служив посадником у Полонному, – повідомив Юрій, хижо стежачи за обличчям боярина.

Данилович аж скинувся, бо це було порубіжне місто. За ним простягалися терени Київського князівства та степи, де кочували татарські улуси. «Матір Божа!» – гірко подумав Васько.

Юрій із задоволенням відзначив, що не помилився: Данилович дійсно зацаїв на нього зло. Король нишком зиркнув на Яцьковича і помітив, що той теж зблід. «Ага, і цей переживає, що невдовзі втратить тепленьке місце, яке здобув завдяки Даниловичу! Нічого, невдовзі я і тебе відправлю якомога далі звідси!» – зневажливо подумав король.

Острозький уважніше за короля спостерігав за усіма боярами, які були присутні при цьому. В обличчях одних відбилася цікавість, інших – промайнула настороженість. Тому ледь видалася вільна хвилинка, Данило поклався у свої покої, які король милостиво виділив йому в дитинці. Там він викликав одного зі своїх найнадійніших отроків та довго йому щось шепотів. Після цього отрок квавливо поїхав до Перемишля.

Почався квітень. Данилович ще не поїхав до Полонного – Юрій не став принижувати старого боярина, квавливо випихаючи його зі столиці. Тому Роман поки служив при дворі й одного вечора ніс варту під опочивальнею короля. Хлопець радів батьковій опалі – невдовзі вони поїдуть звідси, і він позбудеться тяжких спогадів, які переслідували його у кожному куточку міста.

Несподівано з'явилася Офка. Гидливо поглянула на Романа – вона не могла вибачити йому підлості щодо Ксенії, постукала у двері та, не чекаючи дозволу, увійшла. Роман насторожено зиркнув на Сауле, яка прийшла разом із хазяйкою та залишилася біля дверей. Але обличчя служниці було безпристрасним.

Увійшовши, Офка застала Юрія за читанням. На відміну від деяких володарів, Юрій мав гарну освіту, добре володів латиною і не проминав жодної можливості розширити світогляд та поглибити знання. Тому не шкодував грошей на книги, хоча деякі примірники коштували цілих статків.

– Навіщо ти прийшла? – запитав Юрій, не відриваючись від книги.

– Юрію, я більше не можу так жити, – похмуро відповіла Офка. – Відтоді як я прибула сюди з Литви, не було жодного дня, щоб я не почувалася нещасною...

– У цьому не моя провина, а твоя, – перервав її Юрій та роздратовано закрив книгу. – Нас одружили з певною метою: моя мати хотіла для мене надійного союзника в особі твого батька, а твій батько хотів таким чином здобути ще більше прав на мое королівство. А від такого розрахунку рідко буває щось хороше. Та й ти так і не народила мені сина!

– Не моя провина в тому, що ми не маємо дітей. Це тебе Господь карає за сластолюбство! – ображено парировала Офка.

– Мені цікаво, а як Господь скарає тебе за вбивство? – ехидно запитав Юрій.

Офка почервоніла та відвернулася. Убити Ксеню їй підказала Сауле, і нині жінка гірко шкодувала, що послухалася няньки. Лише скоїла важкий гріх, бо Юрій однаково віддалив від себе вірного Даниловича.

– Ти ж сам розумієш, що це дівча поскаржилося би батькові, і ти б утратив прихильність Яцьковича, а потім і Даниловича, бо це була його майбутня невістка, – холодно мовила Офка у своє виправдання. – Я дбала насамперед про спокій у королівстві та твою безпеку.

– Не твоя журба – моя безпека. Навіщо ти прийшла?

– Я більше не можу так жити. Мені набридла твоя зневага та численні приниження. Я хочу піти у монастир, – твердо мовила Офка.

На це Юрій голосно розсміявся. А насміявшись, зневажливо мовив:

– Ти не підеш у монастир! Принаймні доти, доки мені вигідно мати тебе за дружину.

– Ти не смієш мені заборонити! – гнівно крикнула Офка. – Я тобі не холопка і не рабіня, щоб ти мені наказував! Я донька великого князя! Я втомилася так жити! Я... я... напишу батькові та поскаржуся на тебе! – схлипуючи, викрикнула вона. – Ти дорого заплатиш за роки моїх кривд!

Юрій різко встав та підскочив до дружини. Ухопив за шию, проте не душив, а міцно тримав. Офці стало моторошно, бо красиві очі чоловіка заблищали пекельним полум'ям люті.

– Тільки спробуй розкрити рота, сучко, і я власноруч виріжу тобі язика або відріжу пальці, що й рядка не напишеш! – прогарчав Юрій та боляче натиснув на горло. – Я давно міг би позбутися тебе, але живу з тобою попри твоє безпліддя!

В очах дружини він прочитав страх. А в куточках її очей, на темно-русявих віях, зблиснули сльози, мов два крихітних діаманти. Юрій прибрав руки, а налякана Офка не втрималася на ногах і впала на коліна.

Юрій зітхнув, потер руками обличчя, опановуючи себе. Покосував на заплакану дружину і відчув жалість. Підняв її з колін та пригорнув до себе. Офка почала вириватися, але Юрій скрутив її, притиснувши спиною до своїх грудей. Жінка забилася в його руках, однак сила перемогла, і вона завмерла, схлипуючи та шмигаючи носом.

– Марно плакати, Офко, – заговорив Юрій. – Нашу з тобою долю не виправити. Якщо це тебе втішить, то спочатку я був до тебе небайдужий. Навіть більше ніж небайдужий. Варто було поглянути на тебе, як кров грала від жадання. Але оця твоя фанатична побожність, манірність, гонор... Якби ж ти була іншою! Якби ж народила мені дітей! Я сам утомився від тебе, Офко. І охоче б відпустив. Але не зараз! Зараз ти мені ще потрібна. Тому не гарячкуй та не свавільничай, а живи, як жила. Потерпимо одне одного ще трохи.

Ці цинічні слова так розлютили Офку, що вона з несподіваною силою вирвалася з рук чоловіка.

– Я ненавиджу тебе! – прокричала нещасна жінка та вибігла з кімнати.

Юрій стомлено потер скроню. Він почувався безмежно самотнім, бо поруч не було жодної живої душі, яка б зрозуміла його та пожаліла. Коли він уперше побачив Офку, то вона йому справді дуже сподобалася. Але, прийнявши хрещення, жінка дуже змінилася. Юрій бачив, що в ній тліє вогонь пристрасті, але клятий католицький піп, якого вона з лише їй відомих міркувань пригріла біля себе замість православного, навчив її, що це гріх. І їхнє життя перетворилося на безкінечну низку сварок і релігійних повчань. А потім Офка чомусь зацікавилася державними справами та почала втручатись у них, даючи поради. Юрія це невимовно бісило, бо йому хотілося від дружини м'якої підтримки, а не порад. Хотілося прийти до неї, розповісти про свої турботи та отримати розраду та жіночу ласку. Але Офка не могла йому цього подарувати через свою ревну побожність, яка викривила її уявлення про подружнє життя та обов'язок дружини.

– Ей, отроче? – гукнув Юрій. – Хто там з вас є?

У двері просунулася пика Романа, і король ще більше роздратувався.

– Передай Мацею, нехай принесе мені вина, – наказав він.

Роман хутенько знайшов Мацея та повернувся до королівського покою. Він чув сварку королівського подружжя і дуже з цього зловтішався. «А так їм обом і треба! От уже дійсно Пан Бог високо сидить – кому схоче, тому й насере на голову, якщо звів такого грішника та святенницю разом!» – зі зневагою думав хлопець, коли несподівано з'явилася Сауле.

– Де Мацей? Я ніде не можу його знайти, – діловито запитала жінка.

– Король наказав принести йому вина.

Цієї миті саме підійшов Мацей із глечиком. Сауле щось швидко зашепотіла йому на вухо. Старий скривився, віддав глечик Романові та квапливо пішов із Сауле. «Цікаво, що таке сталося, що цей старий собака пішов втішати ту ханжу?» – подумав Роман, дивлячись услід челядникам, які зникали в темряві порожнього коридору. Лише свічка освітлювала їхні постаті. Хлопець осміхнувся, постукав у двері та увійшов, наткнувшись на роздратований погляд короля.

– Мацея гукнула Сауле, – обережно пояснив Роман.

– Чого ти мнешся, мов іжака ковтнув? – запитав Юрій, помітивши дивну нервозність хлопця.

– Мені ніяково, що я чув сварку між вашими величностями, – знайшовся Роман.

– Ніяково? Тобі? Та така наволоч, як ти, не має ані сорому, ані честі! – урвав хлопця Юрій. – Налий мені вина!

Роман зблід від приниження та тремтячими руками налив вина у кубок. Засмучений Юрій цього не помітив, а залпом осушив кубок і знову його простягнув. Роман уже впевненіше налив вина. Цього разу король випив повільніше.

– Ти поїдеш звідси разом зі своїм батьком, – несподівано мовив Юрій. – Мені гидко тебе бачити біля себе! І терплю тебе лише через твого батька!

– Але ваша величність вчинили не менш ницо, ніж я! – огризнувся Роман. – Я лише виконав ваш наказ! Ви знали, що Ксенія вийде вам боком, але однаково жадали її.

– Ксеня могла б стати для мене відрадою, – несподівано сказав Юрій, не маючи сил як слід розгніватися на таке нахабство. – Але ви навіть це в мене відняли! Ступай!

Роман поставив глечик на стіл і квапливо вискочив.

Вранці Юрій прокинувся розбитим. Тіло охопила дивна слабкість, а до горла підступала нудота. «Не міг же я так сильно напиться від одного глечика?» – здивовано подумав він та гукнув:

– Мацею!

Слуга квапливо забіг до кімнати, несучи цеберко води та рушник.

– Накажи затопити піч. Щось холодно сьогодні, – мовив Юрій. Зняв сорочку, потягнувся – м'язи чомусь відгукнулися болем. Але Юрій не зважив на це та почав вмиватися. Несподівано до горла підступила нудота, і Юрій виблював просто у воду.

– Господи Боже! – заволав Мацей та кинувся до свого господаря. – Ваша величносте, ви такий блідий!

Старий обмацав лоб Юрія – той був холодний.

– Мацею, щось мені дуже зле, – видихнув Юрій. – Зовсім немає сил!

– Я зараз пошлю по знахаря! – закричав Мацей.

Протягом наступних годин Юрієві стало ще гірше, посилилася блювота, з'явилася нестримна спрага. Але скільки б бідолаха не пив, усе виходило назад.

Страшна новина швидко поповзла дитинцем. Офка, дізнавшись про це, негайно прибігла до чоловіка. Учора розлючена жінка хотіла відправити до батька гінця зі скаргами, але її відмовив Мацей – він часто залагоджував їхні сварки. А сьогодні вона, переживаючи за Юрія, уже гірко шкодувала про це. І, побачивши хворого чоловіка, ледь не заплакала.

– Краще йди звідси, Офко, – похмуро попросив Юрій. – Не хочу, щоб ти мене бачила таким.

– Я нікуди не піду, Юрку! – вигукнула жінка та присіла поруч із ним на ліжко. – Ти мій чоловік, і я обіцяла бути з тобою в здоров'ї та хворобі! Таке буває – ти щось несвіже з'їв! Це мине! Я дбатиму про тебе, доглядатиму. Ти одужаєш! – лагідно говорила Офка, з ніжністю гладячи бліде обличчя чоловіка.

Юрій гірко усміхнувся й притулився щокою до її долоні, замруживши очі від задоволення. На очі Офки навернулися сльози, і вона міцно заплющила їх, щоб не заплакати.

Прибув якийсь знахар. Але, поглянувши на короля, спохмурнів. Відвів Офку вбік, розпитав, що вчора їв король, а потім чесно сказав, що це отруєння і король приречений.

– Ні, цього не може бути! – вигукнула налякана жінка. – Ти брешеш!

– Навіщо мені брехати вашій величності? Дай Боже, щоб король прожив три дні. Краще гукайте попа – він хоч душу його зцілить, – порадив знахар.

– Не може бути такого, щоб нічого не можна було вдіяти! – закричала Офка. – Ти ж чаклун! Звернися хоч до диявола, але врятуй короля!

– Його отруїв сам диявол, – ховаючи очі, мовив знахар. – Жодна людина, наділена душею, не зважилася б на таке. Король помиратиме у страшних муках.

– Звідки ти це знаєш? – м'яко пролунало позаду.

Офка та знахар озирнулися – позаду них стояв Острозький. Він непомітно підкрався та все чув.

– Звідки в тебе такі відомості, що король помиратиме у муках? Говориш так, наче сам готував для нього отруту? – вкрадливо питав Данило.

– Хоч люди вважають мене безбожником, але я ніколи не віднімав чужого життя, – спокійно відповів знахар. – І я неодноразово бачив людей, які отруїлися блідою поганкою. Недуга короля дуже схожа на таке отруєння, а напередодні він грибів не їв. Тоді що це, як не отруєння?

Данило проникливо поглянув на знахаря, але той не відвернувся, а відкрито дивився йому в очі. Тоді князь перевів погляд на Офку – бідолаха була наче не в собі, в очах застигли біль і жаль, а завжди гордовито розправлені плечі понуро опустилися.

– Ви обое не повинні нікому казати, що це отруєння, – несподівано зажадав Данило. – Принаймні доти, доки я не дозволю. Хто ще знає, що король хворий?

– Багато хто знає, – раптом подала з кутка голос Сауле, що князь аж здригнувся.

– І чого ти вічно по кутках трешся, мов нечисть яка?! – роздратовано вигукнув Данило. – Краще пусти чутку, що королю стало краще!

– Навіщо... – почала Офка, але князь її перервав.

– Ваша величносте, короля могли отруїти лише найближчі йому люди. Це ви, Мацей, ваша вірна Сауле, – незворушно перерахував Данило.

– І ти! – гнівно крикнула Сауле, підскочивши до нього.

– Я не прислужував королю за столом, – урвав її Данило.

– Але поки тебе не було, король був здоровий! – крикнула служниця. – Дійсно, ледь ти з'явився, як король захворів!

– Писок стули, стара курво, та роби те, що я тобі наказую, – гнівно рикнув Данило. – Де Мацей?

– Біля Юрія, – помертвілим голосом відповіла Офка.

– Я буду в горниці короля. Нехай прийде до мене, – наказав Острозький та м'яко мовив до Офки: – Ваша величносте, наберіться мужності. Завжди є надія. Можливо, знахар помилився, і його величність одужає. Тому не зневірюйтеся, а моліть Бога за здоров'я його величності.

З очей Офки бризнули сльози, і вона понуро пішла до чоловіка. Поруч з Юрієм стояли Данилович з Яцьковичем, зі скорбним виглядом спостерігаючи, як короля нудить. Бояри мовчки вклонилися Офці. Жінку охопило роздратування, бо вигляд у них був такий, наче вони прийшли ховати короля. Вона люто крикнула:

– Йдіть до біса!

Бояри презирнулися та вийшли.

Офка присіла поруч з Юрієм.

– Дай мені попити, – попросив він.

Офка обережно підняла його за плечі та напоїла водою, а потім зручніше вклала його голову на подушці. Юрій скинув на неї мутний погляд та слабо посміхнувся.

– Я помру, Офко? Чи не так? – запитав він. – Саме це тобі говорив знахар.

Бідолашна жінка не знайшла в собі сил відповісти. Лише сльози рясно покотилися по її щоках.

– Навіщо плачеш за мною, Офко? Якщо мене не стане, то скінчатись твої муки.

– Не кажи дурниць, Юрку! Ти мій чоловік. І я колись кохала тебе.

– Ти і досі мене кохаєш.

– Так. Кохання ще не вмерло у серці. Якби Бог дав нам шанс почати спочатку... – Офка не договорила, а впала Юрієві на груди та гірко заплакала.

Юрій пригорнув її до себе слабкою рукою, погладив по спині та прошепотів:

– Пробач мені за все, Офко!

– Я вже давно все тобі вибачила! Я... я... не хочу, щоб ти помирав! Я не знаю, як житиму без тебе! Я... Господи! – схлипувала бідолаха.

У цей час Данило задумливо походжав улюбленою горницею Юрія. У нього не було жодного сумніву, що короля отруїли. Але хто? Данило не марно провів ці дні при дворі, тому багато чого дізнався та вивідав. Він виділив двох осіб, яким ця смерть була вигідною. Першою була Сауле – стара служниця могла помститися за численні кривди своєї хазяйки. Тим паче, Острозькому вже донесли про вчорашню сварку подружжя. Другим був Данилович, який міг мститися за опалу. Але князь не квапився з висновками – невже боярин настільки знавіснів, що так необачно помстився за свою кривду?! Найімовірніше, він сам чогось не врахував або не про все дізнався. Данило

зупинився біля gobелена та уважно оглянув змія. «Ох, чи вдасться мені знайти змія, який ужалив короля?» – подумав він.

– Навіщо ти хотів бачити мене, княже? – пролунало позаду.

Данило озирнувся, прискіпливо оглянув Мацея та відверто запитав:

– Як гадаєш, хто отруїв короля?

Старий змінився в обличчі, але промовчав.

– Найбільше, чого мені зараз хочеться, це віддати тебе катові, щоб у тебе розв'язався язик, – повідомив Данило.

– Я не боюся тортур, бо в мене чисте сумління – я вірно служив своєму володареві, – без тіні страху відповів Мацей.

– Тоді як ти допустив, що його отруїли?

– Я не знаю, хто міг це зробити і як. Їжу короля спочатку куштують, а лише потім подають на стіл. А якщо король бажав чогось з'їсти чи випити, то я приносив йому... – і тут Мацей затнувся та зблід.

– Чого це ти так пополотнів? – вкрадливо запитав Данило.

– Учора я ніс королю вино. У коридорі мене зупинила Сауле, а потім я віддав глечик Романові, синові Даниловича, – помертвілим голосом мовив старий.

– Сауле торкалася глечика?

– Не знаю! У коридорі було темно.

– А що цей Роман? Де він?

– Не знаю! Я не бачив його зранку. Та й не до нього було. Княже, невже ти гадаєш, що він помстився королю за свою наречену? Але ж він сам... – і тут Мацей осікся.

– Чому ти замовк? Розповідай, що там ще за помста. Тільки не здумай мені брехати, – порадив Данило.

Мацей розповідав сумну історію Ксені, а Острозький уважно слухав і ще більше хмурнів.

– А хто ті отроки, що вбили дівчину? – запитав він.

– Їхні батьки – бояри-слуги. Нічого особливого, ніякого впливу.

– Як вони померли?

– Один загинув у п'яній бійці, інший п'яним упав із заборолів.

– І який же біс напоумив цю стару відьму Сауле порадити таке королеві?! – у досаді вигукнув Острозький. – А як королева могла на таке піти попри свою побожність?! Чому королева взагалі влізла в цю історію?

– Її величність останнім часом чомусь дослухалася до Дедька і почала втручатися в державні та особисті справи короля. А от мій бідолашний господар йому не довіряв.

– Чому?

– Дедько вважав, що це король знищив його родичів. Та й Дедька потіснив Данилович. Така владна та хитра людина, як Дедько, обов'язково помстилася б усім.

На це Данило кисло усміхнувся та рішуче мовив:

– Отже, так: жодна душа не повинна знати, що короля отруїли. Пустимо чутку, що королю стає краще. Інакше сполохаємо вбивць.

– Вони й так напоготові, – похмуро мовив Мацей.

– Сьогодні вранці я відправив до Дедька гінця – нам треба дочекатися його приїзду, – зронив Данило.

– До Дедька? Але як твоя милість може, коли... – Мацей аж задихнувся від обурення.

– Дурень! – роздратовано гаркнув Данило. – Ти, старий собако, так ретельно вигризав усіх вошей, що й свого хвоста відгриз! Дедько був вірний королю попри вбитих родичів та опалу! Це він посадив його на трон! Він виростив його, мов кривого сина! І ніколи б Дедько не зрадив, бо смерть короля погубить Русь! Ти хоч це розумієш? Ти розумієш, що ви тут усім скопом накоїли? Король помре, і нікого більше посадити на трон, бо в нього немає синів! Що станеться з нашим королівством? Ти хоч колись про це замислювався? Чи думав лише про те, як вправно привести королю паплюг в опочивальню? – Острозький аж зайшовся від гніву. А коли заспокоївся, то жорстко мовив: – Гадаю, ти мене правильно зрозумів. Дедько приїде щонайменше через чотири дні. І нам треба цей час протриматися. А далі видно буде. І потайки дізнайся, де цей Роман. Ступай!

Ні живий ні мертвий Мацей подріботів геть, а Данило знесилено опустився у королівське крісло. Потер скроні, наче в нього нестерпно боліла голова. «Хай там як, але ця стара мегера не посміла б отруїти короля. Отже, залишаються Роман, Данилович і Яцькович, у яких спільна кривда. В останнього найвагоміша причина – він міг помститися за доньку. Але невже вони наважилися би на таке, знаючи, що на них перших впаде підозра?! Що ж, варто дізнатися, яким чином королю могли підсипати отрути. Господи, дай мені сил протриматися до приїзду Дедька! Бо сам я нічого не вдію, якщо король помре, а бояри захоплять владу!» – думав князь.

Невдовзі прибіг Мацей та повідомив, що Роман мов у воду канув. Острозький аж загарчав від гніву – занадто промовистим виглядало безслідне зникнення хлопця. «Поклич до мене Даниловича!» – наказав він Мацееві, перебуваючи в упевненості, що боярин не прийде.

Але Васько прийшов.

– Василю Даниловичу, – з великою приязню в голосі заговорив Данило. – Мені дуже шкода, що я зайняв твоє місце, бо шаную тебе так, як шанував би рідного батька. Але я нічого не міг вдіяти з волею короля. Тому широко сподіваюся, що ти не тримаєш на мене зла.

– Ні, не тримаю, Даниле Васильовичу, – спокійно відповів боярин.

– Тож, гадаю, не відмовишся допомогти у скруті. Хвороба його величності дуже недоречна, адже відомо, що король Казимир збирає військо, – говорив Острозький зі спокійним обличчям, нишком уважно придивляючись до боярина.

– Звідки у вашої милості такі відомості? – широко здивувався Данилович.

– Від короля. Тому я дуже прошу тебе, Василю Даниловичу, не від'їжджати нині та нікому не розповідати про хворобу короля. Збави Боже, піде чутка – і тоді ми приречені, бо...

– Ви вважаєте, що король помре? – холодно запитав Данилович.

– Я палко молюся про його одужання, але мені боязко, – довірчо мовив Данило. – Тому дуже розраховую на твою підтримку: ти стільки років служив королю, відаєш усіма його справами. Сам-один я нічого не вдію, якщо король... Господи Боже, відведи й заступи!

– А як ваша милість вважає, від чого король захворів? – невимушено запитав Данилович.

– Він грибів поїв, – зронив Данило.

Боярин уважно подивився князеві в очі, але не побачив і тіні настороженості чи підозри.

– Добре, я залишуся доти, доки король не одужає, – погодився Васько. – Але потім поїду, як він мені наказував.

– Благослови тебе Бог, Василю Даниловичу! – щиро вигукнув Острозький.

– Просто якщо король, збав Боже, помре... – почав Васько, але замовк та промовисто поглянув на Данила. – Що нам тоді робити?

– Навіть не знаю! А що ти б зробив?

– Гадаю, доречно скликати все велике боярство та обговорити це питання – ми не можемо бути без володаря. Що боярська рада вирішить, те я й робив би, – з безвинним виглядом мовив Васько.

– Це мудре рішення! А поки молитимемося про одужання його величності.

Данилович на це лише кивнув та квапливо вийшов. А Острозький гнівно нахмурився – справа почала прояснюватися.

Розділ VII

Відлюдник

Усе перемагає кохання, підкорімося ж і ми його владі.

Публій Вергілій Марон

На ранок Ксеня прокинулася з жаром та закладеним носом. Дмитро чомусь розгнівався, наче вона на зло йому захворіла.

– Мабуть, промерзла вчора, поки лежала на дорозі. Ах, Боже мій, Боже! От як мені тебе лікувати, коли я вмію лише рани гоїти?! – розпачливо вигукував він, раз у раз мацаючи її лоба.

– У дитинстві мама лікувала мене травами, – винувано мовила дівчина.

– Де я тобі їх дістану? З-під снігу відкопаю? – примнув Дмитро.

– А ще мама лікувала мене гарячим молоком або теплою водою з медом, – пробелькотіла Ксеня.

Дмитро підбіг до полички та взяв барильце з медом. Підігрів води, розколотив з нею мед та почав напувати дівчину.

– Хоч би це допомогло! – знервовано вигукнув він, обережно підтримуючи її під плечі.

– Чому ти так нервуєшся? – здивувалася Ксеня.

– Це може бути правець, – похмуро мовив Дмитро, шкодуючи, що не припік їй рану. Якби припік, то не було б цього горя. – Він теж починається з жару та ознобу. І тоді тобі сам Пан Бог не допоможе. Ану показуй свою рану! Може, вона запалилася, і тому в тебе жар.

Утім, рана не мала ознак ані запалення, ані гниття.

– Ти таки застудилася. Це анітрохи не краще, – похмуро констатував Дмитро. – Знову почалася хурделиця, і я нікуди не можу вийти, щоб покликати на допомогу. От дідько! Що ж, сподіватимемося на Бога – лише він може зберегти тобі життя.

Жар тримався у Ксені три дні. І такий сильний, що у бідолахи ломило всі суглоби. До того ж мук додавала рана, яка почала підсихати та братися струпом, через що «тягнула» та «колола» при кожному русі. А коли жар минув, то Ксеня ще тиждень лежала у ліжку без сил, страждаючи від кашлю.

Протягом цих днів Дмитро не відходив від Ксені – годував, напував водою з медом, відваром гілочок дикої малини і порічки, які спеціально розшукав у лісі. Через рану він не ризикував пропарити її у бані, яка тулилася позаду землянки, тому вирішив парити їй ноги. Вставав до неї вночі, коли особливо дошкуляв кашель, щоб дати попити. Навіть розчісував та заплітав у косу Ксенине довге волосся, щоб воно не сплуталося у ковтун. При цьому несамоовито лаявся, що він не наймався бути челядинкою і якщо в неї заведуться воші, то він обстриже її наголо, бо йому цієї гидоти не треба. Ксеня покірливо зносила Дмитрове роздратування, не розуміючи, чому він так різко перемінився. При знайомстві був такий ввічливий та приязний, навіть грайливий, а тепер готовий у ложці води втопити.

Насправді Дмитро гнівався не на Ксеню, а на себе, що не вбив її. А найбільше його дратувало, що недуга дівчини викликала тривогу – а раптом вона помре?! Хлопець ніяк не міг зрозуміти, чому його це непокоїло. Адже це донька його ворога, а отже, і його ворог. «Мабуть, це через сором, що хотів її вбити. Вона не винна, що її татусь негідник! Ледь не скоїв гріха», – міркував Дмитро, спостерігаючи, як Ксеня гладить Хорса, лагідно йому усміхається. І одразу ж його здолала досада, бо собака лип до дівчини, мов муха до меду. А коли Хорс нахабно вліз на поміст та вклався біля Ксені, Дмитро не витримав та роздратовано крикнув:

– Перестань його принаджувати! Ти розпестиш його, і він лінуватиметься полювати! Я ніколи не дозволяв йому лізти до мене в постіль.

– Звідки в тебе, простого самотника, такий дорогий собака? – запитала Ксенія, не зважаючи на його гнів. – Це ж вижл. Цих собак привозять з Угорщини, і вони дуже дорого коштують, бо відмінні мисливці. І даремно ти лаеш Хорса – він дуже розумний. А я завдячую йому життям.

– Це я приніс тебе сюди та перев'язав рану. І коли ти хворіла, я тебе доглядав, а не він, – нагадав Дмитро.

– Але Хорс такий лагідний і грайливий, що зігріває мені душу. А ти постійно гарчиш на мене, мов злий пес! І ніколи ти не знайшов би мене без нього, – усміхнулася Ксеня. А потім серйозно мовила: – Дмитре, хуртовина давно минула, а я вже достатньо одужала, то, може, сходиш до моїх батьків?

– Післязавтра, – відрізав Дмитро. – Завтра піду на полювання. Мені набридло їсти самі каші.

– Але ж... – почала заперечувати Ксеня.

– Я сказав завтра! І не супереч мені! – гаркнув Дмитро. Ухопив сокиру, вилетів із землянки та побіг колоти дрова.

У тиші лісу було добре чутно, як на дворіку позаду землянки Дмитро люто лупить по полінах, а ті дзвінко розколюються та розлітаються на всі боки. Ксеня зітхнула. Лагідно почухала Хорса за вухом і запитала:

– Він завжди в тебе такий злий?

Хорс замахав хвостом, посунувся до неї ближче та лизнув у щок, наче запевняючи, що його господар геть не злий, а хороший. Інакше він би його не любив. Тож їй не варто ображатися.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=65925181&from=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

Ідеться про Другий з'їзд монархів у Вишеграді 1338 року. (Тут і далі прим. авт.)

2

Інакше – Гданське Помор'я. Місцина на півночі Польщі, на березі Гданської затоки, яку відібрали тевтонці у 1309 р.

3

Тут і далі під назвою «Русь» слід розуміти Україну (землі Галицько-Волинського, Київського, Чернігівського та Переяславського князівств). Так само під назвою «русини» слід розуміти українців. Це історично правильні назви країни та народу.

4

Королівство Руське – західноєвропейська назва Галицько-Волинської держави, яка після монгольської навали зберегла відносну самостійність. У західній традиції іменувалася королівством, а правителі – королями.

5

Романовичі – бокова гілка князів Київської Русі Рюриковичів, які правили Галицько-Волинською державою. Засновник династії – князь Роман Мстиславич, праправнук Володимира Мономаха, батько Данила Галицького.

6

Владислав брав участь у Вишеградському з'їзді 1338 року як Лотко, князь Руський. Це породило спекуляції польських науковців, які ототожнили його з галицько-волинським князем Юрієм II Тройденовичем, польське ім'я якого було Болеслав. Його скорочене ім'я «Болько» перекрутили на «Лотко», узаконюючи таким чином майбутню анексію Галичини – начебто Юрій сам передав Казимирові права на Русь. Але «Лотко» – це скорочення від «Ladislaus» – латинського варіанту імені «Владислав».

7

Особа, яка зберігала княжу печатку та керувала князівською канцелярією. Близька до посади західноєвропейського канцлера.

8

У Руському королівстві суддя, який здійснював судочинство в провінційних містечках, підпорядковувався судді княжого двору.

9

Тобто садиба. У ту епоху дворище було господарською одиницею з власними угіддями: обробленою землею, сіножатями, пасовищами, лісом.

10

Родове спадкове боярство, найвищий прошарок боярського стану. Згадуються в латиномовних документах на українських землях у XIV-XV ст. як «*boiarini nobiles*».

11

Давня назва містян.

12

Представники нижчого прошарку боярського стану, які були зобов'язані відбувати нормовану військову та інші служби у князів та панів за право користування землею.

13

Ідеться про магдебурзьке право. Відома грамота Юрія II Тройденовича від 20 січня 1339 р. про надання місту Сянок магдебурзького права.

14

Немає свідчень про використання Юрієм Тройденовичем королівського титулу. Тут і далі навмисно застосовано королівський титул щодо князя Юрія для розмежування його правління та княжіння Любарта.

15

Прикраса, схожа на діадему або стрічку з нашитими металевими пластинами, яку в Київській Русі носили заможні жінки.

16

Ювелірна техніка: на металеву основу напаявали візерунок з тонких проволочок та заповнювали різнокольоровою емаллю.

17

Головний убір заміжньої жінки, який приховував волосся.

18

Під Малою Руссю слід розуміти Галичину та Волинь. Узявши таку титулатуру, Юрій продемонстрував, що не претендує на інші землі Русі як законний спадкоємець, і таким чином позбавив себе ворожого ставлення Золотої Орди.

19

Юрій та його тесть Гедимін клопоталися про створення окремих від Києва митрополій у своїх володіннях. У 1331 р. константинопольський патріарх відновив Галицьку митрополію, запроваджену у 1302 р. Але стараннями Теогноста митрополита в Галичину так і не призначили, бо грек мріяв об'єднати під своєю владою всі руські єпархії. Тому у 1332 р. він домігся від патріарха ліквідації Галицької митрополії.

20

Лицарські турніри відбувалися ще за часів Володимира Великого, бо Русь-Україна мала налагоджені культурні контакти з Західною Європою.

21

Герб «Корчак» описано в тому вигляді, у якому він потрапив до фламандського гербовника Гелре кінця XIV ст. Герб відомий з 1142 року, його використовували польські шляхтичі Горайські, що ведуть свій рід від боярина Руського королівства Івана Русина (він і його родина є прототипом Яцьковича та його сім'ї).

22

Гридь – молодша князівська дружина, до якої входили сини бояр; особиста гвардія князя.

23

Або Мстислав II, правнук Володимира Мономаха, великий київський князь у 1167–1169 рр. Собор було збудовано під час його княжіння у Володимирі в 1156 р.

24

Угорська короткошерста вижла, або угорська лягава (від угор. «vuzsla» – шукати, принести) – порода мисливських собак, яка з'явилася на території Карпат у X ст. разом з мадярськими племенами. Згадується в джерелах як «вижл заячий».

25

Жінки того часу не носили спідньої білизни, аналогічної сучасній. Проте є свідчення, що взимку піддівали звичайні штани для тепла.

26

Тогочасна назва арбалета.

Гоніння сліду – досудове розслідування, пошук злочинця.

Данило Василькович Острозький (? – між 1366-1370) – перший історично відомий представник українського князівського роду Острозьких. Походив від нащадків Романа, сина Данила Галицького. Попри належність до династії Рюриковичів рід Острозьких не мав права на князювання – влада передавалася за старшинством у родині.